
Terbank
zorg
800 jaar
voor mensen

TERBANK
800 JAAR ZORG VOOR MENSEN

Terbank zorg

800 jaar voor mensen

Lieve Dhaene, Nelly Cox en Gerrit Vignero

Uitgegeven door de vzw MPC Terbank en de vzw School Ter Bank, in samenwerking met KADOC-KU Leuven
2013

ON(T)ROEREND ERFGOED

Terbank staat voor meer dan '800 jaar zorg voor mensen' , een bewogen verhaal van gepassioneerde mensen die een antwoord willen bieden op de maatschappelijke noden van hun tijd. In de geschiedenis van Terbank, dat ontstond op initiatief van de hertog van Brabant en vanuit het mecenaat van de heren van Arenberg, zijn zorgverlening en religieus leven sleutelbegrippen. In die zorg werd veelal gekozen voor de maatschappelijk meest kwetsbaren. De wisselende zorginhoud doorheen de eeuwen getuigt daarvan. De religieuzen stonden niet alleen in voor de belijdenis van het geloof en de dagelijkse zorg voor de noodlijdende medemens, maar waren ook verplicht zelfvoorzienend te zijn. Dat behoedde die besloten gemeenschap voor een volledige teloorgang bij grote omwentelingen en breuklijnen in de geschiedenis.

In de voorbije acht eeuwen gingen de verantwoordelijken en medewerkers vanuit hun bezieling en bevlogenheid altijd weer op zoek naar een vernieuwd perspectief in de zorg. Niet zelden maakten ze niet voor de hand liggende keuzes. Door hun volgehouden engagement in moeilijke situaties, wanneer de grenzen van het eigen kunnen en die van de organisatie in vraag werden gesteld, kwamen ze uitdagingen en moeilijkheden te boven. Na de eerste druk van deze brochure, die werd uitgegeven naar aanleiding van de feestelijkheden in 1997, stelt de huidige directie, in nauwe samenwerking met KADOC, de vernieuwde tweede druk voor.

Te 'Bancum,' gelegen langs de oude verbindingsweg Leuven-Brussel, wordt rond 1200 een leprozerie gesticht. Over het juiste stichtingsjaar lopen de meningen uiteen, maar bronnen vermelden dat het in oorsprong een burgerlijk initiatief betrof, met meerdere privilegies, dat kaderde in de stadsontwikkeling van Leuven. Vanaf het begin was er een religieuze gemeenschap bij betrokken. De religieuzen leefden volgens de regel van Augustinus en stonden in voor de verzorging van de melaatsen en het beheer van het domein. Vrij snel groeide Terbank uit tot de hoofdleprozerie van Brabant die het recht kreeg mensen te vonnissen die ervan verdacht werden met lepra besmet te zijn. Leprozen waren verplicht afgezonderd te leven van de rest van de maatschappij en zich aan de voorschriften te houden. Terbank werd een uitgestrekt complex, dat naast het klooster en de leprozerie heel wat landerijen bezat. Tijdens de rampspoedige zestiende eeuw kreeg Terbank het zwaar te verduren en werd het door een brand bijna volledig verwoest. Pas in het begin van de zeventiende eeuw begon de heropbouw.

In de tweede helft van de zeventiende eeuw verdween lepra stilaan uit onze gewesten en werd Terbank als verblijfplaats voor melaatsen overbodig. Na vier eeuwen van zorg voor lepralijders bleven de zusters er wonen en wijdden ze zich aan gebed en medita-

tie. Terbank werd een religieuze gemeenschap waar alleen nog adellijke dames intraden om een contemplatief leven te leiden. Aan dat teruggetrokken leven kwam een abrupt einde door de kerkpolitieke maatregelen van Jozef II en nadien de verordeningen van het revolutionaire Franse bewind. Dat leidde in 1806 uiteindelijk tot de verkoop van het klooster en de andere eigendommen.

In 1859 hernam het religieuze leven op Terbank. Een groep Franse dominicanessen kocht het complex en nam er haar intrek. Vijftien jaar later werd hun plaats ingenomen door de Brugse dominicanessen van Engelendale, die zich aan de verzorging van oudere dames wijdden. In 1922 schakelde de congregatie zich in het Werk van de Berg Thabor in. Verzwakte en met tuberculose bedreigde kinderen verbleven er in openluchtklassen. In 1957 werd de overstap gemaakt naar de gehandicaptenzorg. Het Medisch-Pedagogisch Instituut Sinte-Catharina richtte zich op verstandelijk gehandicapte jongens. In 1971 werd het bestuur van dat instituut overgedragen aan een nieuwe vzw met een lekenbeheer. Een tweetal jaar later werd die vzw opgesplitst in twee afzonderlijke vzw's: de school voor buitengewoon onderwijs Ter Bank en de residentiële voorziening voor kinderen en jongeren met een verstandelijke handicap, MPC Terbank. Beide organisaties ontwikkelden een eigen identiteit en worden in beide sectoren gerespecteerd voor hun baanbrekende werk op verschillende domeinen van zorg en onderwijs.

De opzet van de eerste druk van deze brochure blijft ook in deze tweede druk behouden. De belangrijkste tijdsgewrichten in de 800-jarige geschiedenis van Terbank worden beknopt beschreven en geïllustreerd. Deze tweede druk kreeg een vernieuwde opmaak en kleurrijke illustraties. De tekst steunt hoofdzakelijk op bestaande literatuur, geschiedkundige bronnen en gegevens die de voorbije jaren door diverse personen werden bijeengebracht. Er werd gekozen voor een meer logische opbouw van de delen en er werden nog enkele treffende bronnen en illustraties toegevoegd. We blijven de werkgroep die in 1997 verantwoordelijk was voor het uitwerken van de eerste versie uitermate erkentelijk voor het resultaat. We danken prof. dr. Jan De Maeyer, prof. dr. Jan Goossens, voormalig directeur Alfons Gillard, Dani Vandepoel en Evert Cockx voor hun belangstelling en hun bijdrage. Een speciaal woord van dank gaat uit naar V. Lahaye en Alexis Coopmans, die door hun jarenlange historische interesse heel wat bruikbaar materiaal aanleverden en naar R. Laes, die zijn iconografische collectie beschikbaar stelde. Bijzondere dank gaat uit naar Lieve Dhaene, die de tekst van het historische gedeelte schreef en de algemene eindredactie voor haar rekening nam, en naar Luc Vints, KADOC-medewerker, en IDB die verantwoordelijk waren voor de opmaak

en de illustraties. Nelly Cox en Gerrit Vignero tekenden voor het overzicht na 1957.

Voor de tweede druk konden we opnieuw een beroep doen op de bereidwillige inzet van Nelly Cox en Gerrit Vignero. Jan De Ceulaer beschreef de recentste evolutie van de school. KADOC, met zijn medewerkers Lieve Claes en Alexis Vermeylen, zorgde voor de eindredactie en de vormgeving. Voor de druk stond drukkerij Peeters uit Herent in. De coördinatie lag in handen van Walter Limme.

Recentelijk tekent zich een nieuw verhaal met een uitdagend perspectief af. Terbank staat aan de vooravond van nieuwe ontwikkelingen. Onder het motto 'Wat leeft groeit,' wenst MPC Terbank, in nauwe samenwerking met de school voor buitengewoon onderwijs Ter Bank, een aantal doelstellingen te realiseren die het leven op de site ingrijpend zullen veranderen. Vooreerst realiseert MPC Terbank een nieuwbouw voor vier 'besloten' leefgroepen van jongeren met (extreme) gedragsstoornissen, samen met kantoor- en vergaderruimten voor de ondersteunende diensten. Na oplevering van die nieuwbouw verlaat MPC Terbank de historische gebouwen en neemt de school voor buitengewoon onderwijs Ter Bank die over. De school zal de schil van de historische monumenten volledig renoveren en het gebouw als schoolgebouw inrichten. Door de bewuste inplanting van de nieuwbouw wordt de parkzone aanzienlijk vergroot. Het park wordt ook opgewaardeerd met de functies openluchtbeleving, spel en sport en door een herinrichting van de plantsoenen. Tot slot willen we met de site een uitnodigende relatie aangaan met de buurt. In de uitgetekende plannen zal toegankelijkheid voor derden een belangrijk criterium zijn. Naast de nieuwe inhoud voor het onroerend erfgoed, worden ook nieuwe methoden en inzichten uitgerold. De activiteiten van de voorziening en de school zullen verder diversifiëren. Die roerende inhoud van zorg en onderwijs, uitgewerkt en gedragen door deskundige teams van enthousiaste medewerkers, blijft in ontwikkeling. Hoe on(t)roerend toch de evolutie van dit historisch erfgoed. Een overgeleverde erfenis waar bezielde mensen zorg dragen voor de kwetsbare medemens in een steeds veranderende maatschappelijke context. Of, zoals Jos Stroobants het treffend verwoordde in het Oratorium: "De klepper/de klok", 'alles gaat voorbij maar het verlangen niet.'

Walter Limme

Inhoud

I
HOOFDLEPROZERIE VAN BRABANT (CA. 1200 - 17DE EEUW) 10

Lepra en leprozenzorg in de middeleeuwen 12
Een gevreesde ziekte 12
De georganiseerde leprozenzorg 14
Een nieuwe stichting in Heverlee 18
Een burgerlijk initiatief 18
Stichtingsjaar onbekend... 23
"Bancum", gelegen langs de oude verbindingsweg met Brussel 26
Exclusieve toelatingsvoorwaarden 28
De privileges van Terbank 30
Het bestuur van een omvangrijk complex 31
De religieuze gemeenschap en het kerkelijk toezicht 31
Onder het toeziend oog van de stadsmagistraat 35
Klooster, leprozerie en landerijen: een uitgestrekt complex 36
Rampspoed in de zestiende eeuw 38
Het leven als leproos 41
Terbank: hoofdplaats van Brabant voor het onderzoek naar lepra 41
Het dagelijks leven in de leprozerie 43
Het aantal leprozen op Terbank 45

II
CONTEMPLATIEF KLOOSTER (17DE EEUW - EIND 18DE EEUW) 46

Een priorij voor zusters van adellijke afkomst 48
Afgeschaft door de Oostenrijkse en Franse verordeningen (1783-1796) 49

III
DOMINICANESSENKLOOSTER (1859-1971) 52

De Franse dominicanessen van Bonnay 54
Overname door de Brugse dominicanessen van Engelendale 57
De wortels van de congregatie 57
Terbank: het eerste bijhuis van Engelendale 58
1922: ommezwaai in het apostolaat 63
Het Nationaal Werk van de Berg Thabor 63
Een gevarieerd openluchtleven bij de zusters en in Heverleebos 64
Onderwijs en residentiële hulpverlening aan verstandelijk gehandicapte kinderen en jongeren 66
Het Medisch Pedagogisch Instituut Sinte-Catharina (1957-1971) 66
De school 67
Het internaat 68

IV
HET MEDISCH PEDAGOGISCH CENTRUM TERBANK
EN DE SCHOOL VOOR BUITENGEWOON ONDERWIJS TER BANK (1971-) 78

Medisch Pedagogisch Centrum Terbank 81
Het Buitengewoon Onderwijs Ter Bank 88

Noten 92
Bibliografie 94
Colofon 96

I

Hoofdleprozerie van Brabant (ca. 1200 – 17de eeuw)

De eerste vijf eeuwen van zijn geschiedenis fungeerde Terbank als leprozerie. Met melaatsheid besmette personen verbleven er in afzondering van de rest van de maatschappij. De leprozerie werd omstreeks 1200 gesticht op initiatief van de heer van Heverlee en de hertog van Brabant. Het was een hoofdzakelijk burgerlijk initiatief dat kaderde in de stadsontwikkeling van Leuven. Toch was er vanaf het begin ook een religieuze gemeenschap aan de leprozerie verbonden, die leefde volgens de regel van Augustinus, instond voor de verzorging van de melaatsen en het beheer van het domein op zich nam. Vanaf de veertiende eeuw verwierf Terbank het privilegerecht om als onderzoeksjury inzake lepra op te treden voor het gehele hertogdom Brabant. Terbank werd hiermee hoofdleprozerie van Brabant.

Miniatuur uit de statuten van het hospitaal Notre-Dame Doornik, 14de eeuw.
[Doornik, Archives du chapitre cathédral]

Lepra veroorzaakt soms gruwelijke verminkingen.
[Bernard van Orley. Triptiek "Het Laatste Oordeel en de zeven Werken van Barmhartigheid", 16de eeuw. Detail. Antwerpen, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, 744]

Lepra en leprozenzorg in de middeleeuwen

Een gevreesde ziekte

Lepra of melaatsheid wordt tegenwoordig gedefinieerd als een chronische infectieziekte, veroorzaakt door de leprakiem, ook wel de "bacil van Hansen" genoemd.[1] De infectie tast voornamelijk de huid en het zenuwweefsel aan, waardoor er verminkingen optreden. Personen besmet met de leprabacil vertonen een zeer grote verscheidenheid aan ziektetekenen. Bij sommige patiënten vindt men enkel vlekken op de huid, bij andere zieken is het hele lichaam met knobbels overdekt of is de hele huid diffuus verdikt. Lepra blijft echter niet beperkt tot een huidaandoening. De ziektekiem tast ook het zenuwstelsel aan, waardoor verlies van gevoeligheid ontstaat en verlammingen ter hoogte van de handen, de voeten en het gelaat. Het afsterven van vingers en tenen en blindheid zijn het gevolg. Na de ontdekking van de bacil in 1872 werd geconstateerd dat het overgrote deel van de mensen immuun is voor lepra. Melaatsheid kan slechts een minderheid van de bevolking aantasten, hooguit vijf procent.

Melaatsheid is steeds en in alle culturen beladen geweest met een sociaal stigma. Een onvoldoende kennis over de mate van besmettelijkheid en de ongeneeslijkheid van de ziekte lagen hiervan aan de

basis. De zieken werden op brutale of subtiele wijze uit het sociale leven geweerd. De oorsprong van deze uitstoting is duidelijk: niet-behandelde melaatsen werden relatief weinig door hun ziekte gehinderd. De omgeving was op die manier getuige van het voortschrijden van de ziekte en het optreden van soms gruwelijke verminkingen. Angst voor bezoedeling en besmetting waren eeuwen aanwezig, vandaar dat strenge en soms onmenselijke maatregelen werden genomen. In de Bijbel en de Thora bijvoorbeeld, zijn argumenten terug te vinden om leprozen te verbannen. De ontdekking van de ziekte hing onverbiddelijk samen met uitdrijving en isolatie.[2]

Over het tijdstip en de manier waarop melaatsheid zich heeft verspreid, heerst nog veel onzekerheid. Algemeen wordt aangenomen dat India de bakermat van de lepra is. Vanuit India verspreidde de ziekte zich naar het Oosten, onder meer naar China (waar vermeldingen terug te vinden zijn van rond 250 vóór Christus). Westwaarts ging de lepra naar Afghanistan, Iran, Palestina, Noord-Afrika, Europa en Amerika. In het Oude Testament komt in acht passages de term "tsa'arath" voor, in het Latijn algemeen vertaald door "lepra". In Egypte werden schedels teruggevonden met de voor lepra karakteristieke botafwijkingen, daterend van de tweede eeuw vóór Christus. Ook in de Romeinse keizertijd kwam lepra veelvuldig voor. In het Nieuwe Testament komt de ziekte herhaalde malen ter sprake in de mirakelverhalen.

In de Bijbel komt lepra meermaals ter sprake. Deze miniatuur toont Job in gesprek met zijn vrienden.
[Miniatuur uit een 13de-eeuwse bijbel. Brussel, Koninklijke Bibliotheek, Handschriften, II2523 f°252]

Van de algemene verspreiding van lepra in het Westen in de eerste eeuwen van onze tijdrekening getuigt de kerkrechtelijke maatregel van het concilie van Orléans (549), die aan de bisschoppen de zorg voor de melaatsen voorschreef door hen te verplichten voedsel en kleding te verstrekken. Het groeperen van melaatsen was hiervan wellicht een gevolg. Het derde concilie van Lyon (583) verbood dat zieken zich van de ene naar de andere stad begaven. De ziekte was in de zesde eeuw al doorgedrongen tot op de Britse eilanden. De eerste wettelijke regeling dateert van 643. Het edict van Rothari, koning van de Longobarden (Noord-Italië), bepaalde dat melaatsen moesten worden geïsoleerd, maar levenslang te eten moesten krijgen. Deze principes bleven de basis van de latere maatschappelijke situatie van de leproos en de zorgen die hij kreeg toebedeeld.[3]

De georganiseerde leprozenzorg

Vanaf ongeveer het midden van de elfde eeuw werd overal in Noordwest-Europa de leprozenzorg geïnstitutionaliseerd. De oprichting van georganiseerde leprozerieën vormde een onderdeel van de ontwikkeling van de sociale zorg in de steden vanaf de twaalfde eeuw. Het ontstaan van gasthuizen, leprozerieën, armentafels enz. situeerde zich in een periode van sterke bevolkingsgroei, in hoofdzaak veroorzaakt door een massale immigratie van het platteland naar de stad. De nieuwe sociale laag in de steden, de burgerij, nam de taak op zich om voor het groeiend leger daklozen en armen te zorgen. Het waren vooral motieven van zelfbeveiliging die hieraan ten grondslag lagen, met name het verzekeren van de veiligheid van het stedelijk milieu waarin en waarvan ze leefden. Wanneer de sociale tegenstellingen sterker werden door hongersnood en werkloosheid, dreigden immers onvrede, oproer en zelfs opstand.[4]

De oudste leprozerieën in de Zuidelijke Nederlanden gaan terug tot het midden van de twaalfde eeuw. Vooreerst was er in die periode een toename van het aantal ziektegevallen, veroorzaakt door de bevolkingsbeweging op Europees vlak ten gevolge van de kruistochten en de migratie van het platteland naar de steden. Het tweede fenomeen had te maken met de veranderingen op religieus gebied. Naast religieuzen gingen ook leken, zowel mannen als vrouwen, zich om het lot van armen en zieken bekommeren. Zij stelden zich eveneens ten dienste van de melaatsen, die verplicht waren aan de rand van de maatschappij te leven. Op die manier ontstonden de eerste (hospitaal)stichtingen waar semi-religieuze gemeenschappen actief waren.

Melaatsenhuizen ontstonden in de eerste plaats om de verspreiding van de ziekte te voorkomen, niet om de door lepra besmette personen te verzorgen of te behandelen. Uit angst voor besmetting werden de

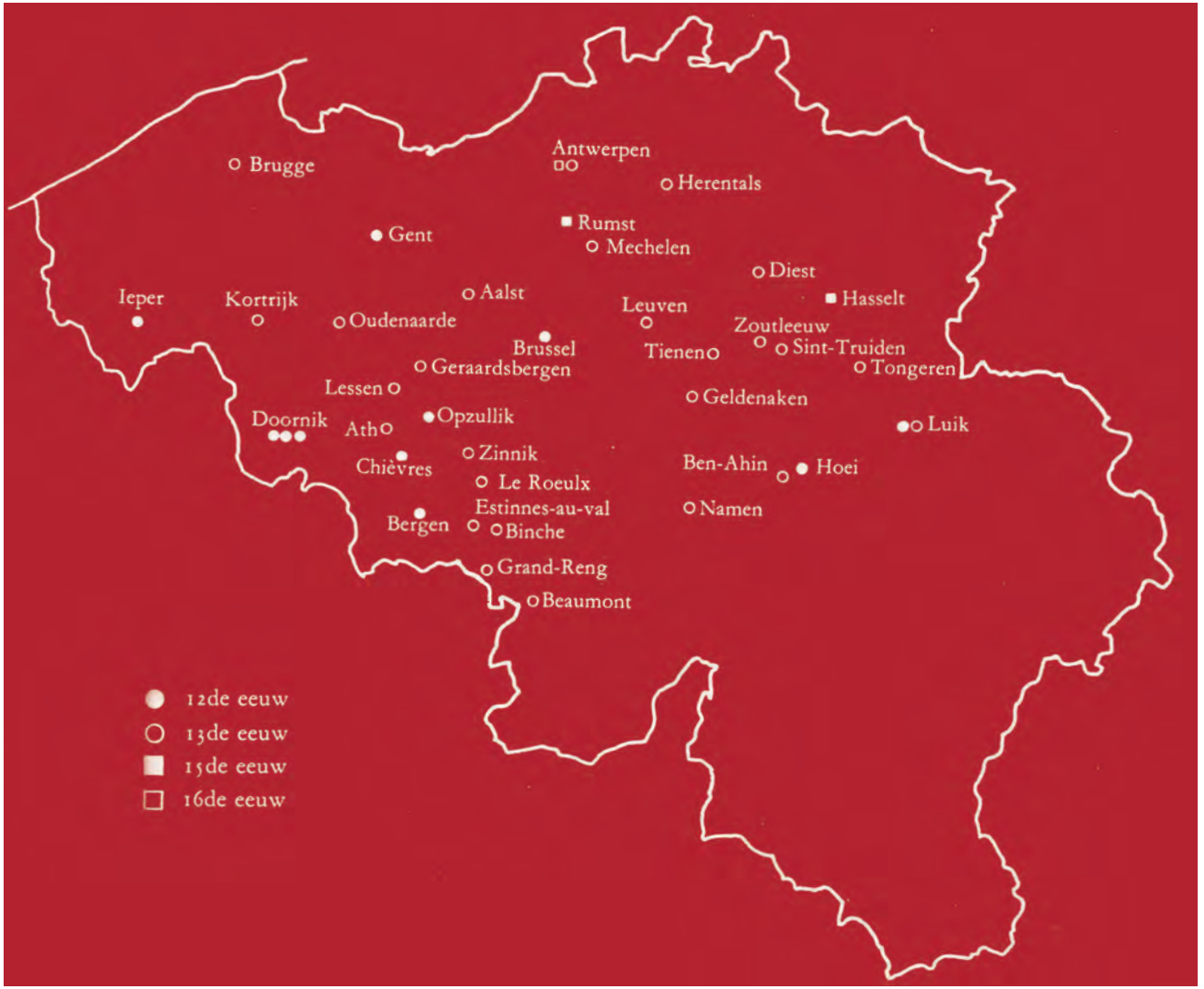

Geografische spreiding van de leprozeriën.

leprozen uit de dichtbevolkte steden geweerd, vandaar dat de leprozenhuizen steeds buiten de stadsmuren werden gebouwd. De stedelijke leprozerieën waren doorgaans exclusief bestemd voor de poorters van de eigen stad, die er in hun onderhoud werden voorzien. Het verschil tussen leprozenhuizen en hospitalen bestond erin dat in de leprozenhuizen niet noodzakelijk armen werden opgenomen. Afzondering van de zieken was de belangrijkste motivatie. Leprozen die niet in een leprozenhuis terechtkonden, waren er door een reeks wettelijke bepalingen toe gehouden te leven als "akker"- of "veldzieke". Dit betekende dat zij in de voorgeschreven kledij op het platteland moesten rondzwerven en al bedelend in hun onderhoud moesten voorzien. De instellingen voor armen- en ziekenzorg werden door de gegoeden gebruikt als voorzorgsmiddel tegen de armoede. De hulpverlening van lange duur werd voorbehouden aan een deel van de bezittende klasse.

De oudste gekende leprozenhuizen zijn die van Sint-Omaars (1106), Broekburg (1132), Gent (1146-1148), Doornik (1153), Hoei (1160), Ieper (1128-1168), Brussel (1174), Luik (1174), Bergen (1182) en Atrecht (1186). De hoofdleprozerieën onderscheidden zich van de gewone leprozerieën door het feit dat die instellingen het onderzoek naar melaatsheid uitvoerden, met andere woorden dat zij bepaalden wie al of niet met melaatsheid was besmet. Voor Vlaanderen waren dat de leprozerieën van Gent, Brugge en Ieper, voor Henegouwen deze van Bergen en Doornik; voor het hertogdom Brabant Terbank bij Leuven; voor Luik Mont-Cornillon te Luik en voor Namen Les Grands Malades in Namen. De uitslag van de onderzoeken werd genoteerd in schouwingsregisters, waarvan de oudste dateren van het einde van de vijftiende eeuw. Iemand die besmet werd bevonden, werd "veroordeeld" en aangeduid met het woord "besieckt". Deze term had uitsluitend betrekking op het leproos zijn en had niet de ruime betekenis van het huidige woord "zieke" (vergelijk het Franse "malade", vandaar "malad(r)erie" en "sieckhuis", "a zieken" voor leprozerie). Als het onderzoek negatief was, volgde de vrijspraak. De uitspraak kon ook worden verdaagd. Beroep tegen het vonnis was mogelijk door een onderzoek aan te vragen bij een andere hoofdleprozerie.[5]

Het leven van de melaatsen was aan vele voorschriften onderworpen, met de bedoeling besmetting tegen te gaan. Hun bewegingsvrijheid was sterk beperkt en ze waren van ver herkenbaar door hun speciale kleding en de ratel of klepper, die tegelijk als waarschuwings- en als bedelinstrument fungeerde. Het leproze volksdeel wordt voor de dertiende en veertiende eeuw op twee tot vier per duizend geschat. Hun aantal nam vervolgens af, om in de zestiende eeuw weer iets te stijgen. Na het midden van de zeventiende eeuw verdween de ziekte praktisch volledig.

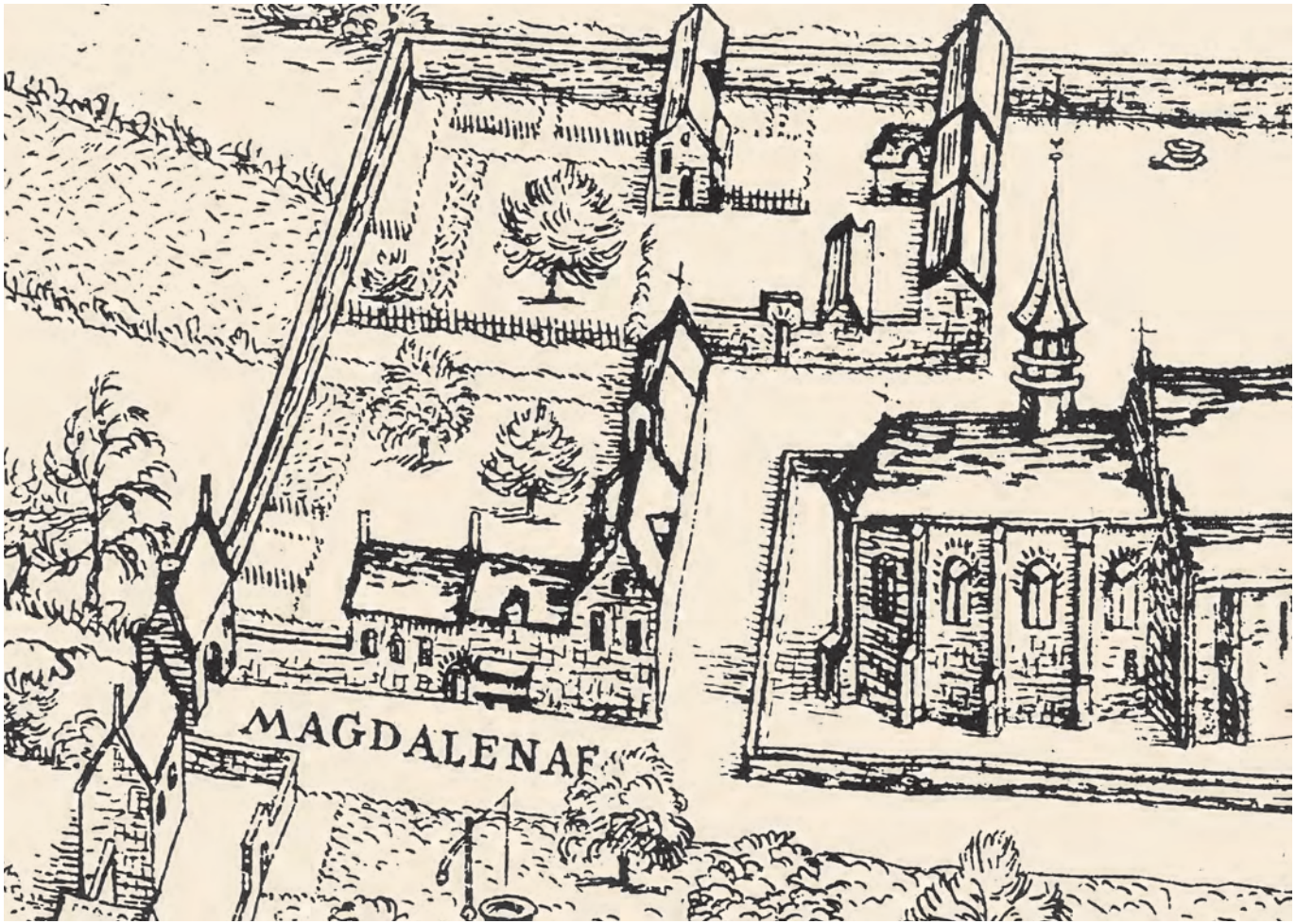

De Magdalenaleprozerie van Brugge was een van de hoofdleprozerieën in Vlaanderen.
[Marcus Gerards. "Brugae Flandrorum urbs et emporium mercatu celebre", 1562. Detail. Brugge, Rijksarchief, Kaarten en Plans, 1040]

Een nieuwe stichting in Heverlee

Een burgerlijk initiatief

De oudste sporen van Terbank gaan terug tot de allereerste jaren van de dertiende eeuw. Hendrik I, hertog van Brabant, en Goswin III, heer van Heverlee, namen het initiatief tot de stichting van een leprozerie. Wie van beiden de hoofdrol speelde, is niet helemaal duidelijk. Zeker is wel dat beide namen in de oudste bewaarde oorkonden van Terbank op het voorplan treden. De leprozerie werd gevestigd op gronden die deel uitmaakten van het domein van de heer van Heverlee. Goswin III stond een terrein af met een oppervlakte van elf bunders, zo'n anderhalve hectare. De hertog en zijn vrouw Mathilda namen de leprozerie onmiddellijk onder hun bescherming en deden een beroep op de vrijgevigheid van de bevolking om fondsen bijeen te brengen. Tussen de hertog en de heer van Heverlee bestond een wederzijdse erkenning van rechten: de hertog was suzerein, maar Goswin beschikte over de domaniale rechten over zijn grondgebied.

Het einde van de elfde en de twaalfde eeuw vormden de overgangsperiode van de domaniale economie en maatschappelijke structuur naar de stedelijke organisatie en de handelseconomie. In Leuven werd eerst de autochtone bevolking aangevuld met talrijke inwijkelingen uit de omgeving. Deze bevolkingsaangroei was een voorbereiding op de omvorming van het Leuvense bevolkingscentrum gedurende de twaalfde eeuw, met de vestiging van de eerste handelslieden. In de tweede helft van de twaalfde eeuw werd de eerste stadsomwalling opgetrokken, die werd voltooid in de eerste jaren van het bewind van Hendrik I. Rond 1160 was Leuven een stedelijk centrum geworden; bij het begin van de dertiende eeuw telde de stad ca. 7000 inwoners, een eeuw later ongeveer het dubbele.

Gaandeweg werd het grondgebied van de Leuvense hertog aangeduid met de naam "Brabant". Leuven werd de vaste verblijfplaats van de hertogen van Brabant, eerst op 's Hertogeneiland, vanaf 1233 werd een nieuwe grafelijke burcht op Keizersberg bewoond. De Brabantse hertog streefde er in de eerste plaats naar een aaneengesloten en homogeen territorium op te bouwen, waarover hij zijn gezag kon laten gelden. Hierin werd hij gesteund door de opkomende steden, die er alle belang bij hadden dat hun handel gevrijwaard bleef. De hertog had heel wat belangstelling voor Leuven, meer bepaald voor de Leuvense burgerij, die de hertog in zijn politiek steunde. Hendrik I was onder meer betrokken bij de vestiging van de Tempeliers op Keizersberg (ca. 1200), de stichting van Terbank en de overkomst van de dominicanen naar 's Hertogeneiland. De macht van de steden tegenover de hertog groeide voornamelijk in de dertiende eeuw. De economische macht

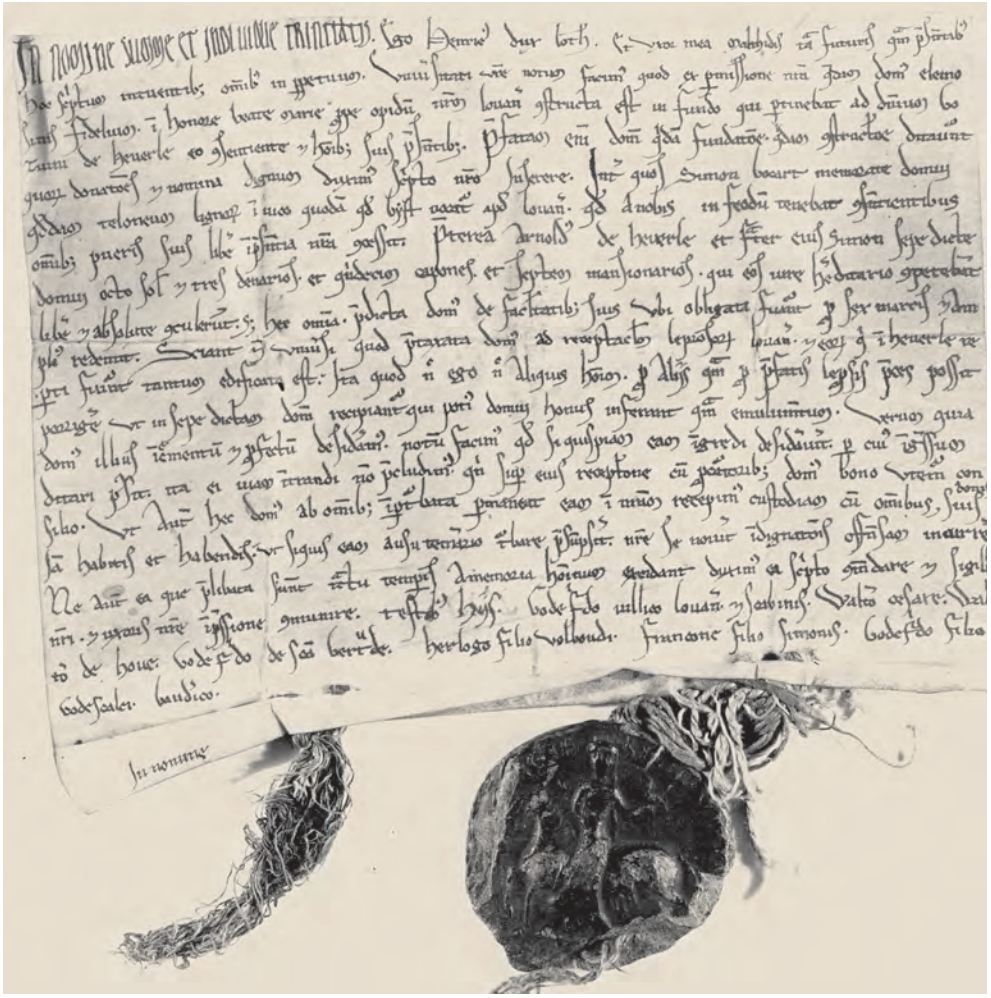

Een van de oudste oorkonden met betrekking tot de stichting van Terbank.
[Brussel, Algemeen Rijksarchief, Kerkelijk Archief Brabant, 14.248/1.
Foto J.J. Rousseau]

Hendrik I, hertog van Brabant

Hendrik I (1165-1235), alias Hendrik IV de Strijdvaardige uit het Leuvense gravenhuis, was de eerste die de titel "hertog van Brabant" voerde. Vanaf 1182 trad hij op als een soort mede-regent van zijn vader. In 1179 huwde hij met Mathilda van Boonen (overleden in 1211), nicht van zijn vriend Filips van de Elzas en kleindochter van de Engelse koning. In 1213 huwde hij met Maria van Frankrijk (1198-1224), dochter van koning Filips II August. In 1197 rukte hij aan het hoofd van de kruisvaarders de stad Beiroet binnen. Hendrik I was een van de voornaamste vorsten van zijn tijd en drukte zijn stempel op de internationale politiek. Zijn politiek handelen was gekenmerkt door het aangaan van wisselende allianties in grote conflicten. Inzake economische belangen streefde hij samen met de stedelijke burgerij verder naar de hegemonie over de grote oost-westhandelsweg en verdedigde hij alom de voorrechten van zijn handeldrijvende onderdanen. Op het einde van zijn leven, in 1234, stond hij aan de Leuvenaars het oudst bewaarde stadscharter toe. Hij koos zich een praalgraf in het hoogkoor van de Sint-Pieterskerk. Na verschillende jaren te hebben geleden aan een ontsteking van de ruggenwervels, overleed hij in 1235 op 70-jarige leeftijd in Keulen. [6]

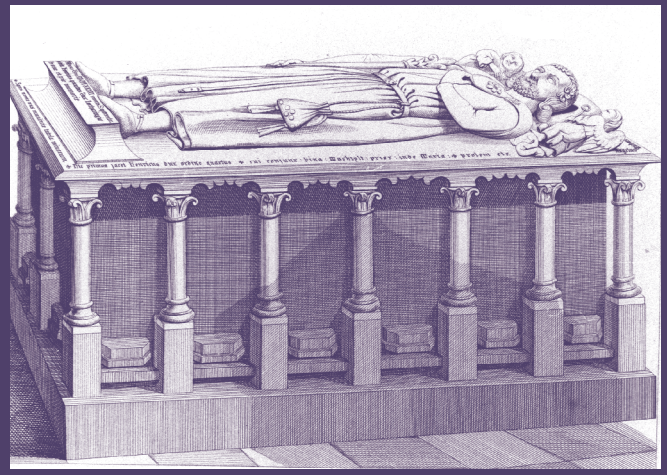

Hendrik I, hertog van Brabant, was een van de initiatiefnemers tot de stichting van Terbank. Hier zijn grafmonument in de Sint-Pieterskerk.
[E. Van Even, *Louvain monumental*. Leuven, 1860]

Naast de hertog van Brabant was Goswin III heer van Heverlee, betrokken bij de oprichting van Terbank. Het oudst bewaarde zegel van de heren van Heverlee, ca. 1216.
[Brussel, Algemeen Rijksarchief, Kerkelijk Archief Brabant, 14.248/8. Foto J.J. Rousseau]

Goswin III en de heren van Heverlee

De heerlijkheid Heverlee was in de twaalfde en dertiende eeuw een van de belangrijkste domeinuitbatingen naast deze van de hertog van Brabant. Ze kon zich in organisatorisch opzicht met het hertogelijke domein meten, was uitgestrekt en aaneengesloten. In de twaalfde eeuw was er te Heverlee een uitbatingscentrum gevestigd met molens, visvijvers, wijngaarden, weideplaatsen, gemene gronden en bossen en met afhankelijke boerderijen. De heerlijkheid Heverlee, samen met de aanhorigheden Vaalbeek, Oud-Heverlee en Bertem bestreek een oppervlakte van 4000 ha. Vanaf het begin van de twaalfde eeuw ging ze deel uitmaken van het graafschap Brabant. De Heverlese parochiekerk viel onder de jurisdictie van het Sint-Bartholomeuskapittel van Luik. Ridder Goswin III volgde zijn vader Régnier II op als heer van Heverlee in 1197. Hij vertrok omstreeks 1219 op kruistocht en overleed onderweg. Zijn zoon Jan I volgde hem op als heer van Heverlee. [7]

De grafelijke burcht op Keizersberg.
[A.F. Pannemaker, Houtgravure 1847 (uit: R. Uytterhoeven, *Leuven Weleer. VI. Op de Westhelling en langs de Vesten*. Leuven, 1990, 1b)]

en het aanzien van de stad, ook buiten Brabant, trokken talrijke kloosterorden aan. De hertogen en hun raadgevers hebben hun vestiging in het Leuvense actief bevorderd door gronden voor gebouwen ter beschikking te stellen.

Het initiatief voor de stichting van de leprozerie Terbank werd genomen door burgerlijke gezagsdragers en was, zoals de opkomst van zovele gasthuizen in de twaalfde en dertiende eeuw, een uiting van de ontwikkeling van Leuven als stedelijk centrum. De leprozerie had van meet af aan een duidelijke functie binnen de Leuvense stadsorganisatie, namelijk het opnemen en verzorgen van uitgestotenen uit de middeleeuwse stedelijke maatschappij. Van bij het begin werd immers bepaald dat in de leprozerie enkel burgers van de stad Leuven en inwoners van Heverlee mochten worden opgenomen.

Het initiatief tot de stichting van Terbank mag dan burgerlijk zijn geweest, het kan zeker niet "antikerkelijk" worden genoemd in de latere betekenis van het woord. Van bij de oprichting, of zeker kort nadien, was er sprake van een religieuze gemeenschap in de leprozerie, die instond voor de zorg van de melaatsen. Zeker in de beginperiode was er nog geen sprake van een strikte scheiding tussen zieken en gezonden, maar ging het veeleer om één gemeenschap die een religieus leven in afzondering leidde. Terbank verwierf vrij snel vrijstelling van tienden en verkreeg het begrafenisrecht. In 1217 werd door de hertog de eerste steen gelegd van een nieuwe kerk en ter gelegenheid hiervan deed hij een schenking van 12 bunders bosgrond in Winksele. De cisterciënzer hulpbisschop van Luik, Theodoricus van Estland, kwam de nieuwe kerk van de leprozerie consacreren (1217-1218). De kerk werd toegewijd aan het Heilig Kruis.

Stichtingsjaar onbekend...

In welk jaar Terbank precies werd gesticht, is vooralsnog niet volledig uitgeklaard, onder meer wegens het ontbreken van een gedateerde eigenlijke stichtingsakte. De oudst bewaarde oorkonden met betrekking tot de leprozerie zijn niet gedateerd, vandaar dat de bepaling van het exacte stichtingsjaar steeds een controversiële kwestie is geweest.[8] Verschillende auteurs, van de zestiende eeuw tot op heden, opteerden voor een stichtingsdatum tussen 1197 en 1216. De zeventiende-eeuwse kerk van Terbank droeg het opschrift 1197 als stichtingsdatum ("Fundatum ab Henrico primo duce Brabantiae anno 1197") [zie ill. p. 42]. Door latere historiografen van Terbank werd deze datum echter herroepen op basis van het feit dat in de zestiende eeuw op de oorkonden correcties werden aangebracht. Zij meenden dat de stichting terugging tot 1216. Nog andere historici waren later van oordeel dat de stichting te situeren was rond 1200.

De Klepper / De Klok

Naar aanleiding van de viering van 800 jaar Terbank vond op 30 mei 1997 in de Johannes-de-Doperkerk in het Groot Begijnhof van Leuven de wereldpremière plaats van het oratorium *De Klepper / De Klok* (libretto: Jos Stroobants; muziek: Jan Valach). Vanuit de twee historische functies van Terbank - middeleeuwse leprozerie en hedendaags Medisch-Pedagogisch Centrum en School voor Buitengewoon Onderwijs - mediteert het oratorium over de verantwoordelijkheid van mensen tegenover elkaar en het gevecht om meer welzijn. Volgende fragmenten komen uit het eerste deel dat handelt over de start van de leprozerie rond 1200 en over stichter Goswin III, heer van Heverlee. Later sterft hij tijdens een van de kruistochten, op weg naar Jeruzalem.

1.b. Spotlied van de kinderen

Ter bancke! Ter bancke ...
Wie is er allemaal rot?
De wereld gaat kapot!
Ons moeder is een manke.
Ons vader is een zot!
Ter bancke! Ter bancke! ...
Bezegeld is ons lot!

De klepper! De klepper! ...
De lijnen lopen schuin.
De wereld ligt in puin.
Waar is meneer De Schepper
en waar zijn gouden tuin?
De klepper! De klepper! ...
Zie: alle groen wordt bruin.

6. Duo van Goswin en de melaatse

Goswin:
Ik ben geen mens, ik ben een worm,
en alles wat ik heb geloofd
verliest aan inhoud en aan vorm;
de kaars wordt door de wind gedoofd.
Maar overeind (wellicht toch), zie
- als eiken in de storm: geloof

en hoop en liefde, deze drie,
de laatste brug over de kloof.

de melaatse:
Geloop en hoop en liefde..., maar
de érgste van de drie is hoop:
een troebel, altijd wijdend "dáár",
een woord van waan en kleverig
stroop...
Waar is nu al uw goede wil?
en waarheen leidt uw weg voor mij?
De liefde was een duivelsgril,
Geloof een zwarte heerschappij
Goswin:
Ik heb voor u een huis gebouwd
een uitzicht waar geen uitzicht was.

de melaatse:
Gij hebt voor mij een kluis gebouwd,
een eenzaam, stinkend, zwart moeras.

Goswin:
Ik bracht u kleren, voedsel, drank;
gij waart mijn spoorslag, leven, kind...

de melaatse:
Ik was uw speelgoed, schaap "ter
bank"!

Ik was u om het even. Wind!

Goswin
Ik wou voor u opnieuw een lied,
een leefbaar, zingbaar zinsverband.

de melaatse:
Een klepper schonkt gij mij, meer niet,
verweest voorgoed mij naar de rand.

De klepper! De klepper! ...
De lijnen lopen schuin.
De wereld licht in puin...
samen:
Waar is meneer De Schepper
en waar zijn gouden tuin?

[uit: *Terbank 800 jaar zorg voor mensen. Oratorium "De Klepper / De Klok"*. Mystiek oratorium voor soli, koren en orkest. Libretto: Jos Stroobants; muziek: Jan Valach. Een organisatie van Terbank i.s.m. Vlaamse regering, stad Leuven, KU Leuven en BRTN Radio 3. Leuven, 1997, 24 en 26]

Verschillende oorkonden uit het oudste cartularium van Terbank laten echter toe met vrij grote zekerheid vast te stellen dat de leprozerie in het jaar 1203 reeds effectief bestond, en wellicht in de jaren voordien werd gesticht.[9] In 1203 verleende de Luikse bisschop Hugo de Pierrepont verschillende privileges aan de leprozengemeenschap en bevestigde hij de vrijstelling van tienden die reeds voordien aan Terbank was toegekend door het Sint-Bartholomeuskapittel van Luik. De leprozerie bevond zich immers op het grondgebied van Heverlee, dat kerkrechtelijk behoorde tot dit kapittel. Dit verklaart eveneens de interventie van de bisschop van Luik. Het kapittel verleende vrijstelling van tienden op het fokken van vee en op de producten verbouwd op hun gronden. Het kapittel verleende tevens het recht om de gestorven leprozen, zowel als de overleden religieuzen, te begraven binnen het domein. Dit werd het "begrafenisrecht" genoemd. Deze niet-gedateerde akte van het Sint-Bartolomeuskapittel bevindt zich eveneens in het oudste cartularium van Terbank. Aangezien de bepalingen erin geconfirmeerd werden in 1203, moet Terbank reeds vóór dat jaar bestaan hebben. Bovendien werd het charter van de Luikse bisschop in datzelfde jaar 1203 bevestigd door de apostolische nuntius Guy, bisschop van Palestrina.[10]

Verder is voor de stichting vooral de oorkonde van Hendrik I en zijn vrouw Mathilda van belang. Hierin is sprake van een leprozenhuis gelegen op de eigendom van Goswin, heer van Heverlee. De oorkonde somt de giften op aan deze instelling en de algemene toelatingsvoorwaarden voor de zieken. Verschillende elementen, onder meer de opsomming van de getuigen, laten toe dit document te dateren tussen 1197 en 1203. Terbank werd m.a.w. ten vroegste gesticht in 1197, maar wellicht was het enkele jaren later. In 1217 werd door Hendrik I de eerste steen van de kerk gelegd; ter gelegenheid hiervan schonk hij de leprozerie nog twaalf bunders bosgrond. Vóór dat jaar was er op Terbank sprake van een "capella", een voorlopige houten kapel, in afwachting van de bouw van een definitieve "ecclesia".

"Bancum", gelegen langs de oude verbindingsweg met Brussel

Leprozerieën werden doorgaans aan de rand van de steden gebouwd, net buiten de stadsomwallingen. De verwijdering ten opzichte van de eigenlijke woonkern was ingegeven door de angst voor besmetting. In vele gevallen bestond er een soort van natuurlijke afscheiding tussen de leprozerie en de leefwereld van de gezonde mensen. De zorg voor het vergaren van aalmoezen van voorbijgangers, wat voor de melaatsen een bijkomende bron van inkomsten betekende, bepaalde mee de ligging van de melaatsenhuizen. De meeste instellingen waren gebouwd in de buurt van een druk bereden weg. Dat was ook het geval voor Terbank, dat gelegen was

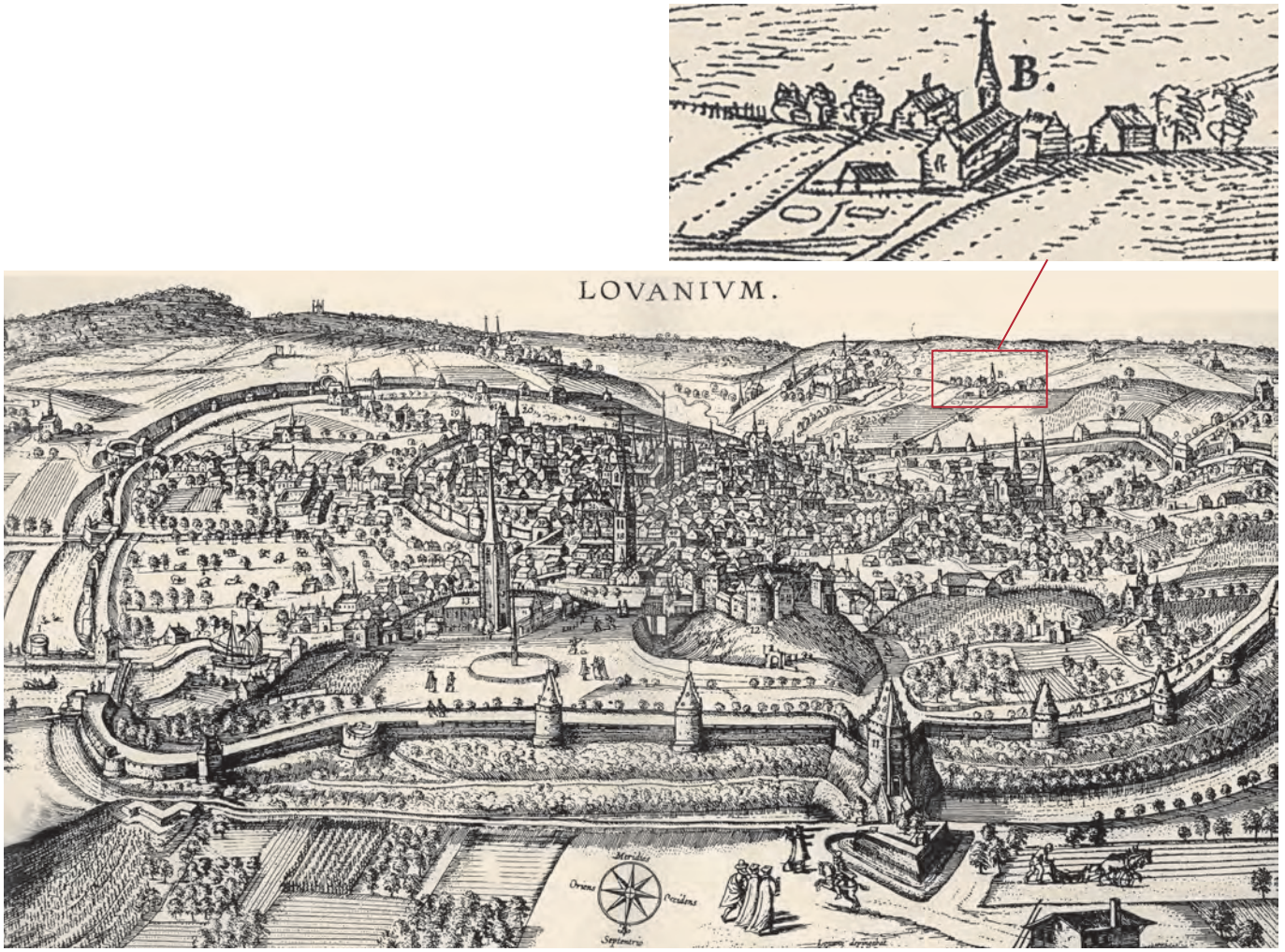

Leprozerieën werden gebouwd aan de rand van de stad. Terbank was gelegen langs de weg Leuven-Brussel, buiten de tweede stadsomwalling.

[Jodocus vander Baren. "Lovanium". 1604 (uit: R. Uytterhoeven, *Leuven Weleer. VI. Op de Westhelling en langs de Vesten*. Leuven, 1990, 2a/3a)]

buiten de tweede stadsomwalling van Leuven, die werd aangelegd tussen 1357 en 1363. De leprozerie bevond zich langs de oude Brusselse weg op een plaats waar verschillende wegen samenkwamen. Die centrale ligging net buiten de stad had ook nadelen. Terbank vormde een prima pleisterplaats voor doortrekkende krijgsbenden of legertroepen, zodat de leprozerie meer dan eens enorme schade leed ten gevolge van oorlogstroebelen. In conflicten waarbij Leuven betrokken was, had de onmiddellijke omgeving immers meestal meer te lijden dan de stad zelf.

De benaming "Bancum" wordt in de bewaarde documenten vermeld vanaf 1217. Vóór dat jaar werd de leprozerie beschreven via een plaatsbepaling ten opzichte van het Leuvense stadscentrum, zonder verdere precisering. In de kerkelijke brieven werd de nieuwe stichting gesitueerd binnen het rechtsgebied van het Sint-Bartolomeuskapittel in Luik, namelijk de parochie van Heverlee. Na 1217 wordt de benaming "domus leprosorum de Banco" of "leprosi de banco" gebruikt. Vanwaar die naam? De meest voor de hand liggende verklaring wijst in de richting van "bancum" als synoniem voor rechtbank. In dit geval verwijst de naam Terbank naar de vonnissen die in de leprozerie werden uitgesproken over de personen die ervan verdacht werden met lepra besmet te zijn. Zoals verder aan bod zal komen, was het echter pas vanaf de tweede helft van de veertiende eeuw dat Terbank het privilege verwierf om dergelijke uitspraken te doen en daarmee ook hoofdleprozerie van Brabant werd. Een ander verband kan worden gezocht in de bodemgesteldheid van het terrein en de omgeving. "Bank" werd immers ook gebruikt als term voor een zandige samenstelling van de bodem. Werd om die reden juist dat terrein afgestaan door de heer van Heverlee?

Exclusieve toelatingsvoorwaarden

Bijna onmiddellijk na de stichting bepaalde de hertog dat Terbank bestemd was voor de melaatse burgers van Leuven en inwoners van Heverlee, die er vóór hun ziekte blijvend waren gevestigd. Een zieke die er eerst voor had geopteerd om als akkerzieke al bedelend rond te zwerven, kon later niet meer in de leprozerie opgenomen worden. Bovendien kon iemand die de leprozerie na de proeftijd had verlaten, later niet meer terugkeren. Er was (eventueel) ook nog plaats voor andere melaatsen, indien zij door hun vermogen het melaatsenhuis konden verrijken. In 1216 werd bovendien nog een duidelijke beperking aangebracht op het aantal zieken dat mocht worden opgenomen. Het definitief statuut van de leprozerie werd in juli 1216 door Hendrik I uitgevaardigd en werd bezegeld door drie instanties: de hertog zelf, Goswin van Heverlee en de burgers van Leuven.

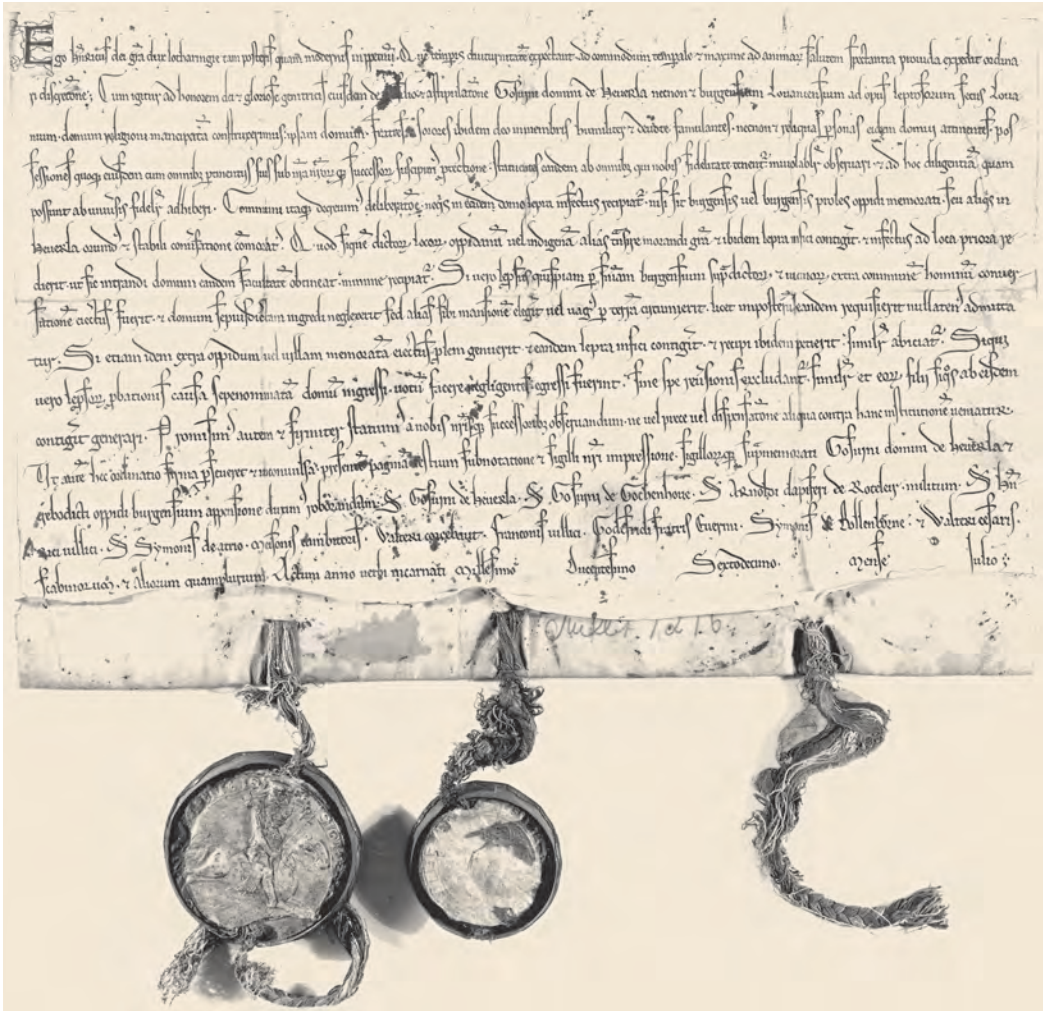

Op Terbank mochten enkel burgers van Leuven en inwoners van Heverlee verblijven. Oorkonde uit 1216 met de toelatingsvoorwaarden voor de leprozen, 1216.
[Brussel, Algemeen Rijksarchief, Kerkelijk Archief Brabant, 14.248/8. Foto J.J. Rousseau]

Het zegel van de leprozerie Terbank.
[Brussel, Algemeen Rijksarchief, Kerkelijk Archief Brabant, 14251/157]

De privileges van Terbank

Zeer kort na de stichting verwierf de leprozerie een hele reeks privileges. Ze werden toegekend door de pauselijke afgevaardigden, de prinsbisschoppen van Luik, de hertogen van Brabant en de heren van Heverlee enz. Hierdoor, en door talloze schenkingen van weldoeners, kon de leprozerie (en de eraan verbonden kloosterstichting) op relatief korte tijd heel wat onroerende bezittingen verwerven. Hierna volgen enkele voorbeelden van schenkingen waarvan officiële documenten bewaard zijn gebleven[11]:

- Schenking door de heer van Heverlee in 1231 van 17 roeden land (5a 44 ca) om "het hoff te vermeerderen".
- Paus Innocentius IV verleent de religieuzen van Terbank in 1247 de toelating om erfenissen te verkrijgen die hun te beurt vallen na hun professie.
- Hendrik III, hertog van Brabant, bevestigt in 1250 de schenking van 12 bunders bos (15ha 60 a) in Winksele, die door Hendrik I waren geschonken.
- In 1295 werden aflaten verleend aan personen die de kerk van Terbank bezochten of die er offerandes deden of aalmoezen gaven.
- Clemens V gelastte in 1311 de deken van de collegiale Sint-Pieterskerk te Leuven om erop toe te zien dat het klooster met bezittingen zou behouden blijven.

Terbank: startpunt van de Blijde Inkomst van de hertogen van Brabant

Sinds 1356 moest elke nieuwe hertog van Brabant bij zijn plechtige inhuldiging een "Blijde Inkomst" verlenen, m.a.w. een handvest waarbij de nieuwe vorst de privileges en voorrechten van de verbonden steden moest bevestigen. Het scenario van de plechtigheid bleef tot in de zestiende eeuw nagenoeg onveranderd. Pas met de inhuldiging van Filips III in 1616 ging de plechtigheid door in Brussel. Voordien gebeurde de plechtige Blijde Inkomst van de nieuwe hertog in Leuven. Het voorspel van de plechtigheden vond plaats op het grondgebied van Heverlee in de leprozerie Terbank. De hertogelijke stoet kwam immers normalerwijze van Brussel of van de residentie van Tervuren langs de huidige Tervuursesteenweg. Deze oude aarden weg Brussel-Leuven werd voor die gelegenheid wat hersteld. In Terbank nam de priorin het kruisbeeld van het altaar in de kloosterkerk en reikte het over aan de hoogste in rang aanwezige geestelijke, die het de hertog ter verering aanbood. Omstreeks drie uur kwam vanuit Leuven de stoet van de stedelijke magistratuur, de lokale clerus, sinds 1426 ook de rector en de suppoosten van de universiteit, en de Leuvense gilden en ambachten de vorst begroeten. Na de overhandiging van de stadssleutels en de gebruikelijke toespraken werd de vorst dan naar Leuven begeleid.[12]

Het bestuur van een omvangrijk complex

De religieuze gemeenschap en het kerkelijk toezicht

Hoewel het initiatief tot de stichting van Terbank niet uitging van kerkelijke zijde en het leprozenhuis duidelijk een maatschappelijke functie voor de stad Leuven diende uit te oefenen, werd wellicht zeer kort na de oprichting een religieus kader geschapen, waarin zieken en gezonden als broeders en zusters één gemeenschap uitmaakten. Er was een materiële scheiding tussen de melaatsenwoningen en het verblijf van de gezonde personen, maar het geheel bleef - zeker in de beginjaren - één leefgemeenschap vormen. De snelle ontwikkeling van de leprozerie wat de verwerving van gronden en bezittingen betreft, maakte het echter noodzakelijk dat het bestuur steviger in handen werd genomen door de gezonde leden van de gemeenschap. Het beheer en het bestuur van de leprozerie hadden een scherpere scheiding tussen de leefwijze van de zieke en de gezonde personen tot gevolg. De eerste eeuw, zeker tot de eerste decennia van de veertiende eeuw, bestond de religieuze gemeenschap van Terbank uit zusters én broeders. Nadien was er alleen nog sprake van een exclusief vrouwelijke kloostergemeenschap[13], bestaande uit maximum negen leden.[14]

In de twaalfde en dertiende eeuw was het een algemeen verschijnsel dat er zich aan pas opgerichte liefdadigheidsinstellingen, zoals hospitalen, passantenhuizen of leprozerieën, religieuze of semi-religieuze gemeenschappen hechtten die instonden voor de verzorging van zieken en armen. Soms waren het burgers die zich verenigden in de vorm van broederschappen. De opkomst van dergelijke gemeenschappen actief in de ziekenzorg hield eveneens verband met de opkomende begijnen- en begardenbeweging en het ontstaan van de kerkelijke en niet-kerkelijke armoedebewegingen met hun idealen van soberheid, apostolisch leven en de beoefening van de werken van barmhartigheid. Dubbelkloosters, religieuze gemeenschappen van mannen en vrouwen, waren in de twaalfde, dertiende en veertiende eeuw een veel voorkomend fenomeen in hospitalen en leprozenhuizen. Nadien verdween dit soort communiteiten opnieuw. Meestal vormden beide geslachten binnen de instelling wel twee afzonderlijke groepen die leefden onder hetzelfde kloosterstatuut. Ook in de melaatsenhuizen van bijvoorbeeld Brussel en Antwerpen trokken in de loop van de veertiende eeuw de broeders weg.

In 1203 onderwierp Guy, bisschop van Palestrina en apostolische nuntius, de kloostergemeenschap van Terbank aan de regel van Sint-Augustinus. Deze kloosterregel, die de basis vormde voor de levenswijze en spiritualiteit van zowat alle gasthuiscon-

De meeste religieuze gemeenschappen die zich aan ziekenzorg wijdden, namen de regel van Augustinus aan. De zusters in het Leuvense Sint-Pietersgasthuis.
[Karel Van der Sluyse. “H. Elisabeth wast de voeten van een zieke”, eind 18de eeuw. Leuven, Museum M, S/265/0]

gregaties in onze gewesten, werd door Augustinus geschreven in 397 na Christus. De invloed ervan was - en is nog steeds - zeer groot. Vanaf de elfde eeuw nam de verspreiding van de regel van Augustinus een hoge vlucht en werd hij aangenomen door een hele reeks vrouwelijke en mannelijke orden en congregaties. Vooral de congregaties die zich wijdden aan ziekenzorg, zoals zwartzusters en gasthuiszusters, kozen de regel van Augustinus als inspiratiebron.[15] De redenen hiervoor liggen enigszins voor de hand. Vooreerst bevat de regel slechts algemene principes en laat hij voldoende ruimte voor een actieve apostolische inzet, zoals zieken- en gastenverzorging. Als tweede reden kan Augustinus' aandacht voor de zieken worden vermeld.[16]

Het onderwerpen van de broederschappen of semi-religieuze gemeenschappen aan een kloosterregel vormde een onderdeel van de kerkelijke strategie om de instelllingen die buiten haar om waren opgericht, onder het gezag van de Kerk te brengen. In het begin van de dertiende eeuw begon de Kerk op initiatief van Innocentius III een actie om van de half-religieuze, half-wereldlijke broederschappen religieuze instellingen te maken. In Parijs (1212) en Rouen (1214) grepen concilies plaats over de kerkelijke tucht. Voor hospitalen en leprozerieën schreven ze voor dat, indien de financiële mogelijkheden het toelieten, het personeel gemeenschappelijk moest leven en een regel volgen die steunde op het onderhouden van de geloften van zuiverheid, armoede en gehoorzaamheid. Het vierde concilie van Lateranen in 1215 legde de verplichting op genoegen te nemen met een bestaande orde en een beproefde kloosterregel. Veel hospitaalgemeenschappen noemden zich dan "van de orde van de H. Augustinus". Deze term mag echter niet worden geïnterpreteerd alsof al die gemeenschappen hiërarchisch tot één orde behoorden. Integendeel, de meeste hospitalen waren zelfstandige communauteiten.[17]

Blijkbaar werd de leiding over de leprozerie vrij snel in handen genomen door de magistra met de zusters. In de bronnen wordt in 1246 voor de eerste maal een magistra met naam vermeld. Uit de bewaarde namenlijst van de priorinnen valt op te maken dat verschillenden onder hen behoorden tot de patriciersgeslachten van Leuven, zoals Vander Calsteren, Uten Lieminghen, Pinnock, Oppendorp enz. De aanwezigheid van uit de adel afkomstige religieuzen zou trouwens in latere eeuwen, toen de leprozerie haar functie had verloren, van Terbank het onderscheidende kenmerk uitmaken (zie verder).

In 1224 bevestigde paus Honorius III Terbank in zijn bezittingen en plaatste de instelling onder de jurisdictie en het directe toezicht van de cisterciënzerabdij van Villers. Ongeveer jaarlijks kwam een monnik uit Villers de leprozerie Terbank visiteren. De religieuze diensten werden in die periode verzorgd door

Lijst van de priorinnen van de kloostergemeenschap[18]

Helwigde	(† in 1247)
Catherine Vos	(† in 1274)
Catherine de Walt Heverlee	(† in 1310)
Catherine Sedelere	(† in 1327)
Adélaïde Roeceloes	(† in 1355)
Elisabeth Crobants	(† in 1385)
Agnès Lambrechts	(† in 1393)
Gertrude Vanden Calstre	(† in 1422)
Elisabeth Lambrechts	(† in 1426)
Gertrude Andries	(† in 1444)
Gertrude Uten Lieminge	(† in 1474)
Ide Isack	(† in 1516)
Catherine Lobs	(† in 1516)
Jeanne van Schoonvorst	(† in 1530)
Elisabeth Oncle	(† in 1554)
Pauline van Severdonck	(† in 1578)
Jeanne Verelst	(† in 1594)
Adélaïde vander Linden	(† in 1624)
Madeleine vander Perre	(† in 1651)
Anne-Catherine de Saint-Mar	(† in 1681)
Jacqueline-Thérèse Willemaers	(† in 1715)
Elisabeth van Assche	(† in 1735)
Victoire de Baudequin	(† in 1760)
Christine van Assche	(† in 1790)
Christine de Locquenghien	(† in 1809)

een geestelijke uit een niet nader bekend Leuvens klooster. Na verloop van tijd, zeker vanaf het begin van de zestiende eeuw, was er permanent iemand van Villers die resideerde in het klooster van de leprozerie. In 1551 stierf op Terbank monnik Jean, van de abdij van Villers, die naar Leuven was gestuurd om een doctoraat in de theologie aan de universiteit te behalen. Onder abt Matthias Hortebeek (1554-1568) werd het toezicht over de leprozerie toevertrouwd aan monnik de Vleeschouwere, die op zijn beurt abt van Villers zou worden. Hij resideerde op Terbank. De eerste "historia diplomatica" van Terbank, thans bewaard op het Algemeen Rijksarchief, werd wellicht geschreven door een monnik van Villers ca. 1588. Deze "historia" groepeert alle belangrijke privileges van Terbank, vergezeld van een Nederlandse vertaling en voorzien van commentaar in de marge.

Dat een leprozenhuis als Terbank onder het kerkelijk toezicht werd geplaatst van een grote abdij behoorde tot de gewone gang van zaken. De cisterciënzerorde bezat in de twaalfde en dertiende eeuw een grote uitstraling. Haar eerste stichtingen dateren uit de eerste helft van de twaalfde eeuw: Orval, ter Duinen, Clairmarais, Aulne, Cambrai, Looz. Villers was de eerste stichting in het Brabant van de Lotharingse hertogen. De abt van Villers, Walter van Utrecht, had een grote invloed op Hendrik I. Wellicht zorgde deze laatste ervoor dat het leprozenhuis onder toezicht kwam van de expanderende abdij. Voor de cister-

ciënzers van Villers was het leidinggeven aan vrouwelijke gemeenschappen niets nieuws. Niet alleen abdijen van cisterciënzerinnen stonden onder hun geestelijke leiding, ook niet-cisterciënzerstichtingen, zoals het Groot Begijnhof van Leuven en de begijnhoven van Tienen en Brussel waren aan hun visitatie onderworpen. Villers ging biechthoren en geestelijke leiding geven en ook de rekeningen werden nagekeken. Op de vier hoogdagen kwam er een biechtvader uit Villers naar Terbank en zoals blijkt uit de bewaarde rekeningen, werd er op die dagen ook flink gefeest.

Onder het toeziend oog van de stadsmagistraat

De stedelijke autoriteiten bemoeiden zich in de loop van de dertiende eeuw geleidelijk meer met het beheer van de leprozerieën. Zij oefenden er alleen, of in samenspraak met een kerkelijke instelling, het hogere bestuur uit. Dit betrof in de eerste plaats het beheer van de tijdelijke goederen. Zij benoemden of ontsloegen de bestuurders, regelden de opname van melaatsen en gezonde personen, controleerden op regelmatige tijdstippen de rekeningen en zorgden voor gerechtelijke bijstand. Hun prerogatieven strekten zich ook uit over het dagelijks leven: zij vaardigden reglementen uit en werden ingelicht over zware overtredingen die zich voordeden binnen de instelling. In grotere steden droegen de autoriteiten hun bevoegdheden over op toezichters, in de teksten gekend onder de naam van voogden of "momboren".[19] Toen de hertogen van Brabant, onder druk van allerlei omstandigheden, het beleid van hun steden meer en meer gingen toevertrouwen aan een geprivilegieerd stadsbestuur, werden stilaan ook de liefdadigheidsinstellingen het rechtsdomein van de stadsmagistraat. Bevoorrechte steden konden immers met hun stedelijke militie een uitstekende hulp zijn om het hertogelijk gezag ten aanzien van de naar onafhankelijkheid strevende lokale heren te verstevigen. Ook de sociale verplichtingen tegenover de in aantal toenemende stadsbevolking vielen ten laste van de stadsmagistraat.

Het oudste document dat informatie geeft over inmenging van de stedelijke overheid in het bestuur van Terbank is de grote stadskeure, door hertog Jan II uitgevaardigd in 1306. Hierin wordt de voogdij van de stad vermeld over het hospitaal, de Heilige Geesttafels en de leprozerie Terbank. In de keure van Wenceslas van Boom, hertog van Luxemburg, Lotharingen, Brabant en Limburg, aan de stad (1368) worden de verschillende bevoegdheidsgebieden van de stadsraad inzake toezicht op de liefdadigheidsinstellingen nauwkeurig afgebakend. Voor Terbank moest de stadsraad twee voogden of zogenaamde "momboren" aanstellen. De overste moest jaarlijks de rekeningen voorleggen aan de abt van Villers, aan een afgevaardigde van de hertog en aan de twee mom-

boren door de stadsraad aangesteld.[20] In dezelfde keure waren ook enkele verordeningen opgenomen omtrent de opname van melaatsen. Er werd bepaald dat zij bij hun intrede in het melaatsenhuis, indien zij in staat waren dat te bekostigen, een habijt, een bed, een paar slaaplakens en een bedsprei moesten meebrengen. Het voogdijschap was verder zo geregeld dat van de twee voogden er jaarlijks een werd vervangen, zodat ze maximaal twee jaar het ambt konden bekleden. Vanaf 1589 verkoos men jaarlijks twee nieuwe voogden. Een dergelijk toezicht bevestigt wat Terbank al in oorsprong was: "een stedelijke instelling" met een uitgesproken functie binnen de stadsorganisatie. Het tijdelijk beheer van de goederen werd immers onderworpen aan de controle van de stadsraad. De vraag is of deze voogden ook in de praktijk werkelijk aanwezig waren en een stempel drukten op het beheer.[21]

Klooster, leprozerie en landerijen: een uitgestrekt complex

Van het oorspronkelijke gebouwencomplex uit de eerste eeuwen zijn geen afbeeldingen bewaard gebleven. De georganiseerde leprozerieën bestonden over het algemeen uit vier soorten, vrij ordeloos opgetrokken gebouwen. Zo waren er verblijfplaatsen voor de zieke en gezonde mensen, dienstgebouwen, een hoeve en ten slotte een kapel met een kerkhof. In de leprozerieën kon men over het algemeen twee

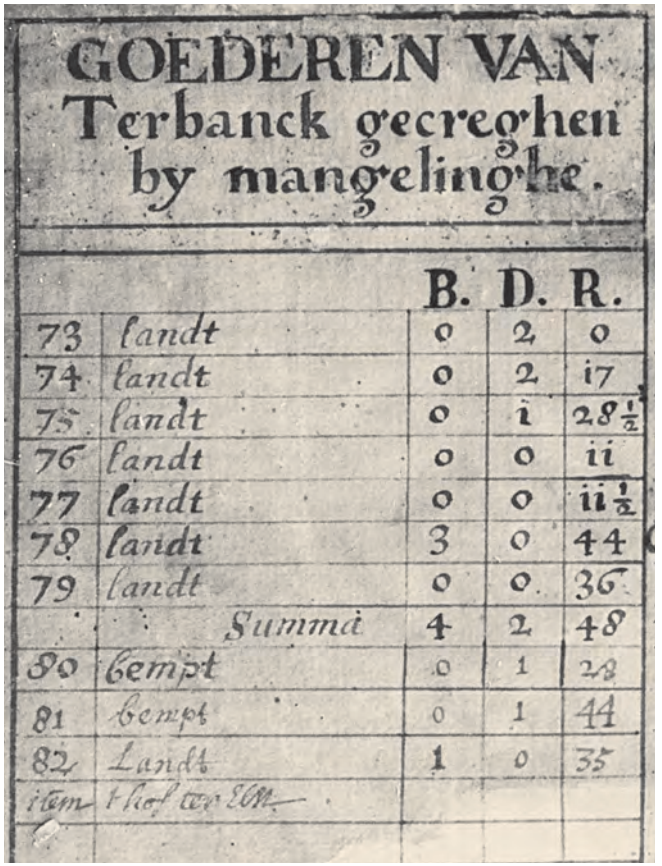
GOEDEREN VAN
Terbanck gecreghen
by mangelinghe.

		B.	D.	R.
73	landt	0	2	0
74	landt	0	2	17
75	landt	0	1	28½
76	landt	0	0	11
77	landt	0	0	11½
78	landt	3	0	44
79	landt	0	0	36
	Summa	4	2	48
80	bempt	0	1	28
81	bempt	0	1	44
82	Landt	1	0	35
item	t'hof ter Eck			

Leprozerie en klooster bezaten uitgestrekte landerijen. [Detail van een kaart met de bezittingen van Terbank. Leuven, C. Hollanders de Ouderaen]

grondtypes onderscheiden al naargelang het over gemeenschappelijke of individuele verblijfsruimten ging. In de dichtbevolkte instellingen waren de gezonde broeders en zusters in twee afzonderlijke gebouwen ondergebracht en hetzelfde gebeurde met de mannelijke en vrouwelijke leprozen. Deze vorm van samenleven handhaafde zich na de dertiende eeuw in leprozerieën waar een gemeenschap van kloosterzusters zich om de verzorging van de melaatsen bekommerde. Normaliter waren de verblijfplaatsen van de melaatsen afgescheiden van deze van de gezonde mensen, maar ook van de keuken, de bakkerij en de brouwerij. De hoeve met de schuur, de stal en de schaapskooien vormde meestal één zijde van het complex. Iedere instelling beschikte over één of meerdere drinkwaterputten voor de melaatsen. Over de inrichting van de verblijfsruimten is heel weinig informatie bekend.

De kapel bekleedde een centrale plaats in het leven van de melaatsen, vermits zij er meerdere malen per dag naartoe moesten gaan. Zij gingen er meestal binnen langs een afzonderlijke deur die toegang gaf tot een door een afsluiting afgescheiden ruimte van het schip. De eerste kerk van Terbank, gebouwd in 1217, werd toegewijd aan het Heilig Kruis door Thierry d'Este, suffragaanbisschop van Keulen en Luik, die de dag van de consecratie van de kerk een broederschap instelde ter ere van Sint-Jan. Die kerk werd verwoest omstreeks het midden van de vijftiende eeuw en vervangen door een gebouw in laatgotische stijl. Na de brand van 1578, die Terbank nagenoeg volledig vernielde, werd in de zeventiende eeuw een nieuwe kerk in renaissancestijl opgetrokken. Die werd geconsacreerd in 1672 door Alphonse de Berghes, aartsbisschop van Mechelen.

Het klooster bezat ook een refugehuis binnen de stadsmuren van Leuven, waar de zusters bij al te zware oorlogstroebelen hun toevlucht zochten. Oorspronkelijk was dat gelegen in de Kattestraat (nu de Beriotstraat); later werd een huis aangekocht tegenover de Sint-Jacobskerk, dat behouden bleef tot in 1786.[22]

Terbank verwierf door allerhande schenkingen onder meer vijf pachthoven, namelijk bij Terbank zelf, Hof Ter Elst in Egenhoven, in Bertem, in Tildonk en in Meerbeek. De oudst bewaarde pachtboeken van Terbank dateren van het begin van de zestiende eeuw. Vlak tegenover het kloosterblok lag een pachthof met een landbouwexploitatie. In de pachtbrieven is ook herhaaldelijk sprake van wijngaarden. De pachters moesten aan het klooster de helft van alle gewassen, hooi van de beemden, brandhout en andere zaken afstaan. Alle wettelijke schikkingen werden door de priorin gedetailleerd vastgelegd.[23]

Rampspoed in de zestiende eeuw

De tweede helft van de zestiende eeuw betekende een periode van verval: Leuven had zeer zwaar te lijden onder de opstand van de Nederlanden tegen Spanje. In 1572 werd de stad belegerd door de troepen van Willem van Oranje; in 1573 was er een grote overstroming. De troepenbescherming van de stad kon niet meer worden gegarandeerd, want de Spaanse troepen sloegen in 1578 op hun beurt aan het plunderen omdat ze geen soldij kregen. In 1578-1579 brak een zware pestepidemie uit. Bovendien stegen de graanprijzen sterk wegens herhaalde misoogsten in de periode 1580-1599, nog versterkt door de sluiting van de Schelde en de heroveringsoorlog van Farnese. Het werd erg onveilig in Leuven: het dure leven, de pest en de bezetting dreven de studenten en burgers uit de stad; de universiteit kwam ongeveer stil te liggen. Pas onder de aartshertogen Albrecht en Isabella konden vanaf 1600 de rust en vrede stilaan worden hersteld. Ook het intellectuele en culturele leven kwam opnieuw tot bloei.

Terbank kreeg zijn deel van deze rampspoed. Mogelijke pleisterplaatsen buiten de stadsmuren hadden het vaak zeer zwaar te verduren. Terbank, dat zeer centraal en aan een drukke verbindingsweg gelegen was, ontsnapte daar niet aan. Legertroepen van Don Juan plunderden in 1578 de leprozerie en staken ze daarna in brand. Deze brand legde het complex nagenoeg volledig in de as: alle woningen binnen het kloosterblok waren afgebrand, alleen de kerk en een gedeelte van het kloosterpand bleven overeind. Een ingekleurde tekening uit de kaartenboeken van de familie de Croÿ, daterend uit 1598, laat een afbeelding zien van het verwoeste klooster.[24] Op de tekening is in de kerk een duidelijke scheiding te zien tussen het oudste driebeukige deel en het door steunberen gestutte, blijkbaar vlak afgesloten koor. De kerk bezat lage zijbeuken en een eenvoudige dakruiter. De raampjes in het schip, in de zijbeuken en in het koor waren opvallend klein, in tegenstelling tot het grote gotische venster en het roosvenster erboven in de westgevel. Van de overige bakstenen gebouwen stonden nog slechts de buitenmuren overeind. Uiterst rechts was er een restant van een natuurstenen muur gestut door vier steunberen. Vooraan bevond zich de waterput. Het complex was aan de kant van de weg Leuven-Tervuren en de weg van Terbank naar Heverlee ommuurd. Pas in 1604 begon men aan de heropbouw.

Na de brand van 1578 was Terbank gedeeltelijk verwoest, zoals te zien op deze kaart van de familie de Croÿ.
[Leuven, Universiteitsarchief]

Terbank had vaak te lijden onder doortrekkende legertroepen.
Op deze belegkaart van Leuven (1635) is duidelijk te zien hoe rond de leprozerie een enorm legerkamp was opgesteld.
[Leuven, C. Hollanders de Ouderaen]

Het leven als leproos

Terbank: hoofdplaats van Brabant voor het onderzoek naar lepra

Terbank was hoofdleprozerie van het hertogdom Brabant, wat inhield dat de instelling het privilege bezat om uitspraak te doen over alle personen afkomstig uit het hertogdom Brabant die ervan verdacht werden melaats te zijn. De zusters maakten gewag van dit privilege in het eerste register van personen die op Terbank werden "berecht" en dat dateert van het begin van de vijftiende eeuw (1411). Er is echter geen officiële akte bewaard waarin dat privilege wordt toegekend. Wellicht waren het in de eerste eeuwen de burgers zelf die de "sententia", het oordeel uitspraken. De bewaarde schouwingsregisters tonen aan dat op Terbank zelfs personen werden gevonnist die afkomstig waren uit het prinsbisdom Luik, de heerlijkheid Mechelen of het graafschap Namen.[25] Dit onderzoeksrecht van Terbank werd op sommige momenten wel betwist door sommige steden, zoals Brussel en Antwerpen. Het aantal zieken dat door de onderzoeksjury van Terbank aan een onderzoek werd onderworpen, daalde sterk in de loop van de zeventiende eeuw. De laatste zieke werd er onderzocht in 1780.

Lepra was, zeker in de middeleeuwen, een moeilijk identificeerbare ziekte, door de zeer lange incubatieperiode (in extreme gevallen tot 20 jaar na de besmetting), de soms nogal dubbelzinnige symptomen en de totaal verschillende vormen die deze ziekte kon aannemen. De officële erkenning als leproos door de aangestelde lepra-onderzoekers had voor de betrokkene en zijn omgeving verregaande menselijke, religieuze, sociale en economische gevolgen. Pogingen tot bedrog waren niet zeldzaam. Het belang van een zo betrouwbaar mogelijke diagnose was dus evident en de symptomatologie was dan ook het hoofdbestanddeel, zoniet de totaliteit van de meeste klassieke en middeleeuwse leprateksten. Het herkennen van de ziekte bleef eeuwenlang het cruciale probleem. Van de leprozerie Terbank bleef er een zogenaamde "symptoomcataloog" bewaard, die door de onderzoeksjury werd gebruikt bij het stellen van de diagnoses. Later onderzoek van deze cataloog, vermoedelijk daterend van het einde van de vijftiende eeuw en waarvan een zeventiende-eeuwse kopie is bewaard gebleven, wees uit dat de beschrijving van de ziektetekens zeer accuraat is.[26] Hedendaagse lepraspecialisten slaagden erin om uit de diverse beschrijvingen verschillende lepravormen te identificeren.

Nadat Terbank het onderzoeksprivilegie had verworven, werden de zieken onderzocht door een "tribunaal", bestaande uit de priorin en de drie langst geprofeste zusters. De van melaatsheid verdachte personen werden naar de leprozerie gebracht, te voet

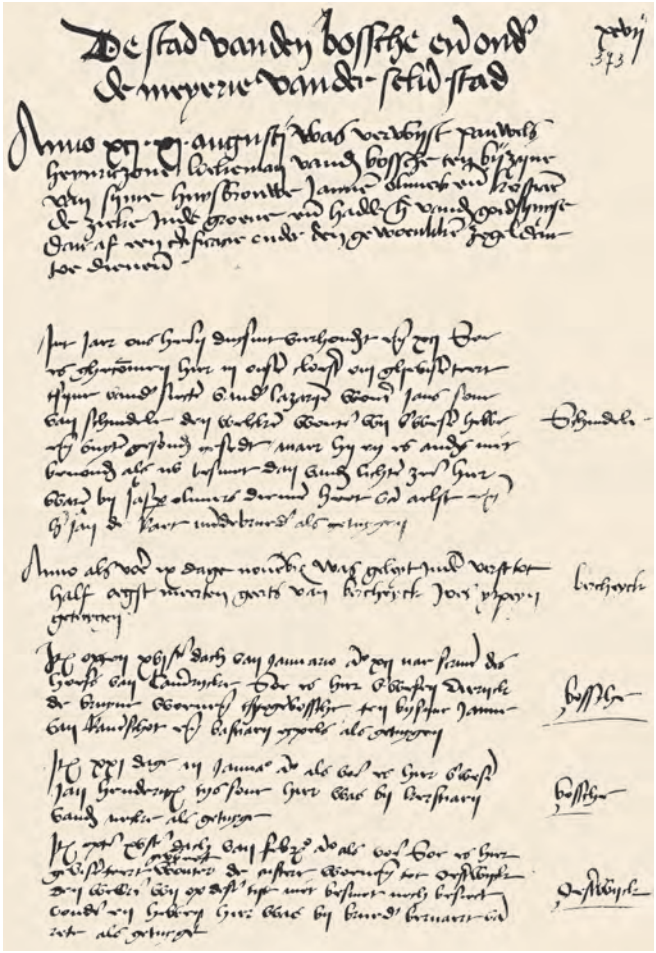

Register met de uitslagen van de lepra-onderzoeken op Terbank, 1491-1552.
[Brussel, Algemeen Rijksarchief, Kerkelijk Archief Brabant, 14558, f°373]

of per kar en vergezeld van een vertegenwoordiger van de lokale autoriteiten die het onderzoek bevolen hadden. Hoofdzakelijk op basis van klinische waarneming spraken zij een oordeel uit over de ziektetekenen: ofwel was men “besieckt” (m.a.w. was men besmet met lepra), ofwel volgde er een vrijspraak. In het geval het ging om een vrijspraak, diende de betrokken persoon zich na een interval van een jaar aan te bieden voor een controle-onderzoek. Nadat een persoon melaats was bevonden, kon hij of zij opgenomen worden in de leprozerie van zijn streek of in de bekende kledij van de leprozen gaan leven (en bedelen) als akkerzieke. In het geval het ging om “poorters of geboren van poorters van Leuven of Heverlee die als melaats werden gevonnist, dan moesten zij in het klooster onderhouden worden, op voorwaarde dat zij de gelofte aflegden van gehoorzaamheid en leefden volgens de regel van Augustinus. Een melaatse die minstens zestien jaar was, kon zelf de keuze maken: ofwel in het klooster komen onder bovengenoemde voorwaarden, ofwel met de klepper rondzwerven en een bedelaarsleven leiden.

Alhoewel de akkerzieken in se een individueel leven leidden, trachtten de autoriteiten hen toch zekere structuren op te leggen. Waar een leprozerie bestond, werden de akkerzieken onder het toezicht van de instelling geplaatst. Voor Brabant had de priorin van Terbank de verantwoordelijkheid: zij vaardigde allerlei instructies uit voor alle akkerzieken uit het

hertogdom. In 1450 bijvoorbeeld, vaardigde ze een reglement uit voor alle Brabantse akkerzieken, waarin onder meer bepaald werd dat zij minstens eenmaal per jaar bij elkaar dienden te komen en dat zij onderling vier dekens moesten verkiezen. Die zouden een zekere jurisdictie uitoefenen en tevens boete kunnen opleggen. In 1521 werd met de oprichting van de zogenaamde Confrérie van de leprozen een belangrijke stap gezet in de organisatie van de akkerzieken. De statuten van deze broederschap, die de melaatsen van Brabant en Henegouwen en elders groepeerde, werden op 8 januari 1521 bevestigd door priorin Johanna van Schoonvorst.[27] Ze werden in 1531 bekrachtigd door Karel V en later nogmaals door Filips II en Filips IV. De zetel van de broederschap was in Rumst gevestigd.[28]

Omdat de rondzwervende leprozen geen beroep konden uitoefenen, moesten ze bedelen. Dat werd hun officieel door de stedelijke overheid toegestaan, ondanks de bedelverboden die sinds de vijftiende eeuw werden uitgevaardigd, met als gevolg dat veel valse leprozen opdoken. Het ontmaskeren van simulanten en de verdediging van het bedelrecht werden toen de belangrijkste taken van de broederschappen of leprozengilden. Een stedelijke gezondheidspolitie spoorde mogelijke "vervalsers" op, m.a.w. personen die zich ten onrechte als leproos voordeden, en bracht hen voor onderzoek naar een onderzoekscommissie. De commissie zetelde in de hoofdleprozerie, waar alle verdachten uit een relatief groot gebied zich moesten melden. De diagnose steunde op visuele kenmerken en op zinvolle proefnemingen met betrekking tot gevoelloosheid.[29]

Het dagelijks leven in de leprozerie

Leprozen werden in de leprozerie opgenomen met als eerste doel hen af te zonderen van de rest van het sociale leven. Behandelingen waren er nauwelijks of niet. Wel kregen de leprozen een hele reeks geboden en verboden mee, die hun leven regelden tot in de kleinste details. Een melaatse mocht de instelling niet verlaten zonder toelating, hij diende zich op een bepaalde manier te kleden en werd juridisch vrijwel beschouwd als handelingsonbekwaam. Het leven van de melaatsen die ervoor opteerden om te worden opgenomen in een leprozerie, werd geregeld door een soort kloosterlijk statuut. Aan de "intrede" ging tevens een bepaald ritueel vooraf. Hieraan lag de overtuiging ten grondslag dat de melaatsen, door de speciale beproeving van een ongeneeslijke ziekte, van de gemeenschap moesten worden afgezonderd en zo geschikt waren om een soort kloosterleven te leiden. In de melaatsenregels vindt men door elkaar bepalingen van kloosterlijke observanties, verordeningen op het gemeenschappelijk leven, straffen op de meest diverse overtredingen en geregeld ook hygiënische voorschriften.[30] Na de opname was er een zekere proeftijd voorzien ("probatio"); daarna

deed de melaatse een gelofte (“votum”), waardoor hij zich aan het huis verbond.

Om opgenomen te worden, moest de melaatse een hoed en een “vlieghere” bezitten, een mantel met opstaande kraag en wijde mouwen. Op een vastgestelde dag moest de melaatse voor de kapel van het melaatsenhuis komen, waar hij ontvangen werd door twee schepenen van de stad, de meester van de leprozerij en de pastoor van de parochie of de kapelaan van de melaatsenkapel. Deze priester moest hem dan binnenleiden in de kapel, hem wijwater overhandigen en vervolgens een requiemmis opdragen zoals bij een uitvaart. In die mis offerde de zieke een waskaars van vijf pond of meer, met daarin een penning. Na de mis ontving hij het Heilig Sacrament. Dan deed de priester hem de “vlieghere” aan en plaatste hem de hoed op het hoofd, terwijl hij de passende gebeden opzegde. Tot slot moesten de priester, de schepenen en de melaatsenmeester de zieke binnenleiden in het melaatsenhof en hem daar zijn verblijfplaats aanduiden. Dit ritueel wijst er duidelijk op dat de melaatsen door hun intrede in de leprozerie een soort religieus leven in afzondering begonnen. Als uitwendig teken van hun gescheiden zijn van de wereld ontvingen zij een speciale kleding die door de Kerk was gezegend.

Melaatsen waren verplicht zich op een bepaalde manier te kleden: een wijde mantel, een hoed en een ratel.
[Miniatuur uit een renteboek van de leprozerie te Aalst, 1483. Aalst, Stadsarchief, 2076. Foto H. Christiaens]

Het aantal leprozen op Terbank

Voor het einde van de veertiende eeuw zijn er geen gegevens voorhanden die toelaten het aantal leprozen dat op Terbank verbleef te reconstrueren. Voor de periode nadien kan dat wel, aangezien de rekeningen vanaf 1383 bewaard zijn gebleven.[31] De vermelde cijfers wijzen uit dat het niet ging om grote aantallen. Integendeel, het aantal aanwezige melaatsen varieerde van maximum vijf in 1568-1569, over vier in bijvoorbeeld 1438-1439, naar twee of één leproos. Sommige jaren waren er zelfs helemaal geen melaatsen. Na 1570 is er geen spoor meer van melaatsen die op Terbank verbleven. In tegenstelling tot het aantal leprozen dat permanent verbleef op Terbank, waren er wel veel meer personen die door de jury van Terbank werden beoordeeld. Het aantal leprozen dat verbleef in een georganizeerde leprozerie als Terbank werd sterk gereduceerd door beperkende maatregelen. In de eerste plaats was de leprozerie voorbehouden voor geprivilegieerde personen (burgers van Leuven en inwoners van Heverlee). Bovendien waren de personen die besmet werden bevonden, niet verplicht om in de leprozerie te resideren. Ze hadden ook de keuzevrijheid om in de gebruikelijke (en wél verplichte leprozenuitrusting) als akkerzieke te gaan leven. Zich vestigen in de leprozerie betekende immers ook dat men zich moest conformeren aan het kloosterleven en aan alle leefregels die hiermee verbonden waren. In dat geval waren ze van hun onderhoud verzekerd. De lage aantallen melaatsen die op Terbank verbleven, liggen in dezelfde lijn als de cijfers voor andere leprozerieën in Vlaanderen en Brabant. Ze vormen tevens ook een bewijs van het feit dat lepra nooit in hoge mate was verspreid onder de bevolking. Bovendien wordt ook duidelijk dat de georganiseerde leprozerieën niet de verzorging van het grootste deel leprozen (en per definitie armen) tot doel hadden, maar vooral een verwezenlijking van en voor de meer gegoede klasse waren.

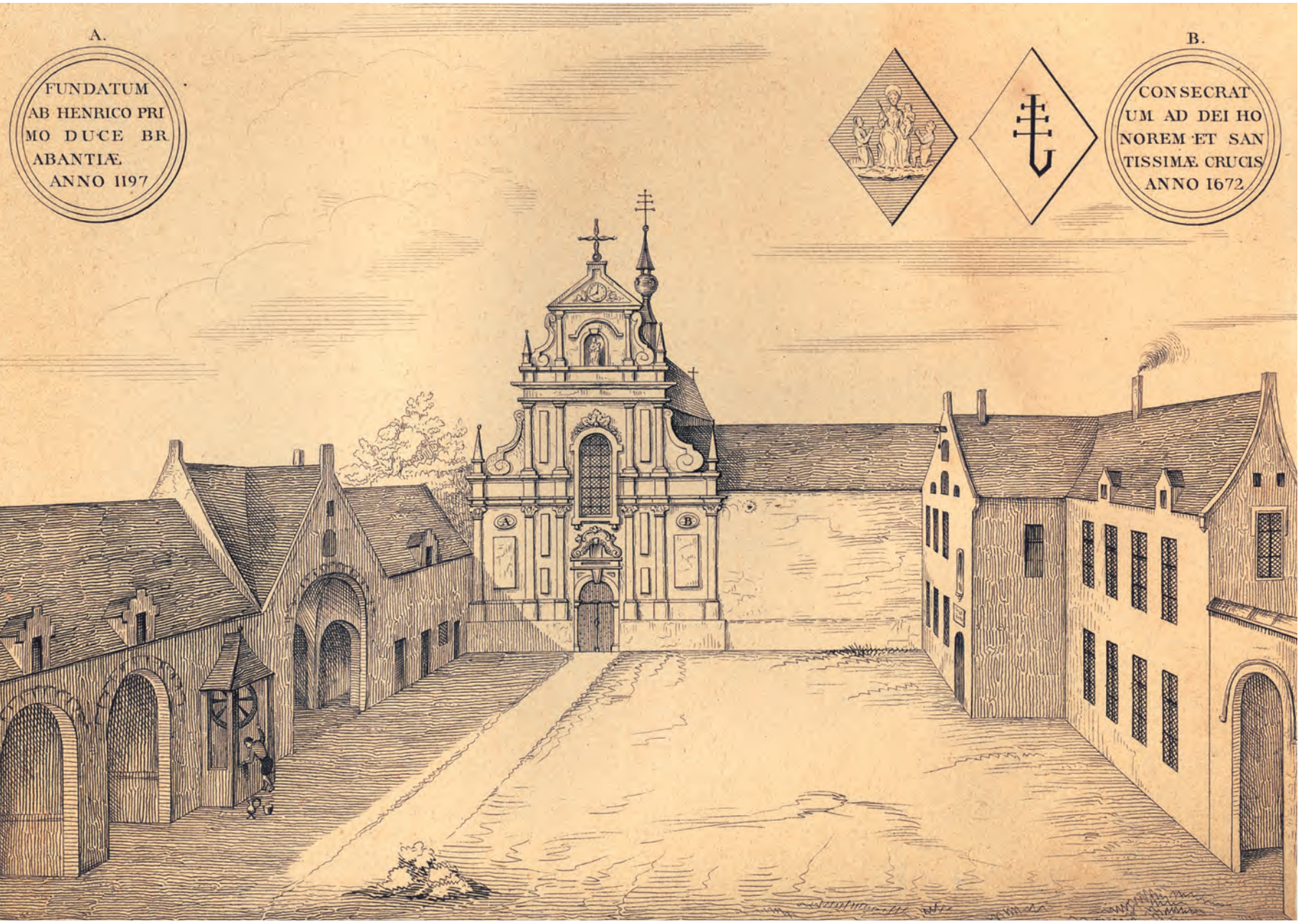
A.
FUNDATUM
AB HENRICO PRI
MO DUCE BR
ABANTIÆ
ANNO 1197
B.
CONSECRAT
UM AD DEI HO
NOREM ET SAN
TISSIMÆ CRUCIS
ANNO 1672
A
B

II

Contemplatief klooster (17de eeuw – eind 18de eeuw)

De leprozerie van Terbank, 1672. [Gravure van L. Van Peteghem, in E. Van Even, *Louvain monumental*. Leuven, 1860.]

Een augustines in het gebruikelijke habijt.
[Portret van een zuster van de Magdalenaleprozerie te Brugge, 16de eeuw. Brugge, Centraal bestuur OCMW, O, S30.I]

Een priorij voor zusters van adellijke afkomst

Zonder dat er een doeltreffende medische behandeling werd ontwikkeld, verdween lepra in de loop van de zeventiende eeuw stilaan uit onze gewesten. Terbank als leprozerie werd overbodig. De religieuze gemeenschap bleef echter bestaan en het karakter van de hospitaalstichting bleef behouden. De zusters namen het kleed van de reguliere kanunnikessen van Sint-Augustinus aan. Wel werden er door de onderzoeksjury van Terbank tot het einde van de achttiende eeuw personen onderzocht die ervan werden verdacht met lepra besmet te zijn.

In 1673 kregen de religieuzen van de abt van Villers, Thomas, de toelating om hun aantal te verdubbelen, namelijk van negen naar achttien zusters. Omwille van ziekte en ouderdom van een aantal religieuzen was het op dat moment zeer moeilijk geworden om het domein adequaat te beheren. Nadat de religieuzen in 1673 de toestemming hadden gekregen om meer zusters te laten intreden, profiteerde ook de stedelijke overheid van de voorspoedige financiële toestand waarin de kloostergemeenschap verkeerde. Terbank werden soms zware lasten opgelegd. Na het beleg van Leuven van 1635 werd Terbank verplicht de stad Leuven ter hulp te komen. Later introduceerde de burgerlijke overheid ook de belasting op het “abdijbrood”, waardoor de vrouwenkloosters

verplicht waren in het onderhoud te voorzien van de weduwen en de dochters van de "burgerlijke bedienden". Terbank werd een religieuze gemeenschap waar alleen nog adellijke dames intraden om er een contemplatief leven te leiden, gewijd aan gebed en meditatie.

Afgeschaft door de Oostenrijkse en Franse verordeningen (1783-1796)

Aan het teruggetrokken leven van de augustinessen op Terbank kwam abrupt een einde met de kerkpolitieke maatregelen van Jozef II. De Zuidelijke Nederlanden hadden onder de Oostenrijkse keizerin Maria Theresia een periode van relatieve rust gekend. Kort nadat hij zijn moeder was opgevolgd, begon keizer Jozef II drastische hervormingen door te voeren. In 1783 besliste hij dat alle contemplatieve kloosters in de Zuidelijke Nederlanden moesten worden opgeheven. Congregaties die actief waren in het onderwijs of de gezondheidszorg werden van deze maatregel gespaard. De religieuzen van de afgeschafte kloosters dienden hun instelling te verlaten en hadden de keuze tussen het overgaan naar een buitenlandse orde, het overstappen naar een actieve congregatie of uittreding. De gebouwen en de roerende goederen moesten worden verkocht; de opbrengst van de verkoop van de goederen zou worden gestort in de zogenaamde "religiekas".

Dit edict van 17 maart 1783 werd afgekondigd op de pui van het Leuvense stadhuis. De priorij Terbank werd samen met een reeks andere kloosters (Sint-Maartensdal, de kloosters van de wittevrouwen, kartuizers, clarissen, annonciaden, ongeschoeide en geschoeide karmelietessen, de dominicanessen, de celestijnen en de priorij Bethlehem in Herent) opgeheven. Het edict trof in Leuven 221 religieuzen, van wie nochtans bijna de helft in Leuven bleef wonen. De buiten de wallen gelegen instellingen werden verkocht. De gebouwen binnen de stad werden ofwel afgebroken, ofwel voorbestemd om als militaire complexen te dienen, ofwel ingeschakeld in het liefdadigheidswezen van de stad. Het verzet tegen deze maatregelen laaide in Leuven, net als in andere steden, hoog op. Het werd bovendien versterkt door onder meer de verplichte aanleg van een kerkhof buiten de stad en de oprichting van het beruchte keizerlijke Seminarie-Generaal in 1786. Het verzet in de Zuidelijke Nederlanden mondde in 1789 uit in de Brabantse Omwenteling. Een jaar later konden de Oostenrijkers echter hun gezag herstellen. De volgende jaren waren een onduidelijke tijd met zeer veel regimewisselingen tot de Fransen in 1794 de Zuidelijke Nederlanden definitief annexeerden. De Brabantse Omwenteling was voor sommige kloosterlingen een gelegenheid om hun klooster terug in

Gedicht opgedragen aan de laatste priorin van Terbank

Christine de Locquenghien, gedateerd 1792 of 1793, toen de zusters een eerste maal waren teruggekeerd en hoopvol plannen maakten voor de toekomst.

Terbanck depuis longtemps commençoit à vieillir,
Et d'année en année on le voit faillir;
Christine veillant tout avec exactitude,
Terbanck devint l'objet de sa sollicitude,
Et bientôt par ces soins cet illustre couvent
Se relève vainqueur des attaques du temps:
Ses soins préviennent tout, et rien de nécessaire
N'échappe à l'oeil perçant de cette tendre mère,
Sous son règne à former nous n'avons plus de voeux,
Et notre sort enfin est pleinement heureux.
Aussi bénissons-nous cette heureuse journée,
Où Christine pour chef à nos voeux fut donnée,
Et ce jour, pour Terbanck l'aurore du bonheur,
Profondément gravé restera dans nos coeurs.
Sa mèmoire à chacun, oui, sera toujours chère;
De ce beau jour enfin l'heureux anniversaire
Ramènera toujours la joie et la gaîté,
Et toujours dans Terbanck on le verra fêté.[32]

bezit te nemen. De komst van de Fransen zette echter een domper op deze "revival". Het revolutionaire Franse bewind ging in 1796 immers op zijn beurt over tot verregaande antikerkelijke maatregelen.[33]

Na de opheffing van Terbank door Jozef II in 1783, werd het klooster openbaar verkocht op 22 januari 1787. Kort nadien werd de kerk geplunderd en beschadigd. Op het moment van de afschaffing verbleven er op Terbank dertien religieuzen, onder wie drie lekenzusters. Samen met de priorin Christine van Assche sloten zich nog twee zusters aan bij de gasthuisnonnen van de Visitatie te Brussel. In 1790 groepeerden de tien overgebleven religieuzen zich onder leiding van hun biechtvader A. Philippet van de abdij van Villers in een particulier huis in de Predikherenstraat. In 1792 keerden ze naar hun klooster terug en planden de bouw van een nieuwe kerk.

Op 26 juni 1794 werden de religieuzen opnieuw, dit keer door de Fransen, uit hun klooster verjaagd. Op 20 augustus 1795 keerden ze voor de tweede maal terug; ze werden echter definitief verdreven op 25 november 1796, ten gevolge van een nieuwe reeks Franse verordeningen. Het klooster werd in juni 1802 een tweede maal verkocht, met name aan Alex Van Hemelrijck, die het goed voor de som van 6000 fr. aankocht in naam van de religieuzen.[34] De laatste priorin, Christine de Locquenghien, gaf in 1806, samen met de drie andere overgebleven zusters de

toestemming tot de verkoop van hun eigendom aan Theodoor de Mauroy de Merville en zijn echtgenote C.F.J. Carton. De overeengekomen verkoopsom bedroeg 23.000 fr. Een gedeelte van de gebouwen werd gesloopt, de overgebleven oostvleugel werd door de familie de Merville gebruikt als buitenverblijf. Priorin de Locquenghien overleed in 1809.[35]

III

Dominicanessenklooster (1859-1971)

Na de uitdrijving van de zusters en de vruchteloze pogingen tot heropstarting van het religieuze leven op het einde van de achttiende eeuw, stond het domein van Terbank in de eerste helft van de negentiende eeuw grotendeels leeg. De gebouwen, of wat ervan was overgebleven, waren in privébezit en werden slechts sporadisch gebruikt. De eerste decennia na de Belgische onafhankelijkheid zouden het tij doen keren en ook van Terbank opnieuw een centrum van religieus leven maken. De voor die tijd liberale Belgische grondwet van 1830 met zijn artikels over de vrijheid van godsdienst en de vrijheid van vereniging schiep voor de congegaties en voor de Kerk in het algemeen nieuwe perspectieven. Oude orden en congregaties werden heropgericht en de nieuwe stichtingen volgden elkaar in snel tempo op. Vooral het aantal vrouwelijke religieuzen kende in de loop van de negentiende eeuw een spectaculaire expansie. Het contemplatieve model uit het ancien régime boette duidelijk aan belang in. Steeds meer congregaties kozen voor een actief apostolaat. Terbank vormde op deze ontwikkeling geen uitzondering.

Terbank ca. 1930.

De Franse dominicanessen van Bonnay

Het religieuze leven op Terbank hernam in 1859, toen een groep dominicanessen van de congregatie van de Heilige Catharina van Siëna uit het Franse Bonnay er zich kwam vestigen. Nadat in 1835 de mannelijke tak van de dominicanenorde zich had hersteld en in 1847 het eerste vrouwelijke dominicanessenklooster in Brugge was opgericht, groeiden ook in Leuven plannen om een nieuw klooster voor dominicanessen te stichten. Julia Van den Schrieck[36], een derdeordelinge, zocht met het oog hierop contact met de provinciaal van de dominicanen Rouard de Card en de generaal van de orde, pater Jandel. Via hun bemiddeling kwam ze terecht bij een van de vele congregaties van dominicanessen die in Frankrijk waren ontstaan, de congregatie van de Heilige Catharina van Siëna te Bonnay, later overgebracht naar Etrépagnie. Er werd overeengekomen dat een aantal Franse zusters zich in Leuven zou vestigen om Belgische aspirant-religieuzen op te leiden. Dit initiatief droeg de goedkeuring weg van de Belgische aartsbisschop, kardinaal Sterckx. In 1858 kwamen er vijf Franse zusters naar Leuven. Ze namen hun intrek in een huis gelegen in de Rattemanspoort in de Parijsstraat. In december 1858 ontvingen zeven Belgische postulanten het ordekleed, onder wie Julie Van den Schrieck.

Met het oog op een defintieve vestigingsplaats werd het domein van Terbank aangekocht. De religieuzen verwierven in januari 1859 het domein van de familie de Merville voor een bedrag van 48.000 fr. In oktober van hetzelfde jaar namen ze er hun intrek. Onmiddellijk werd gestart met de bouw van een nieuw kloostercomplex en een neogotische kerk.[37] Het apostolaat dat werd beoefend, was uiteenlopend: de eerste jaren werden er voornamelijk zieke en gebrekkige kinderen opgevangen. Het aantal varieerde tussen vijf en vijftien. Vanaf 1862 verbleven er ook gepensioneerde dames op Terbank en werd er handwerkles gegeven aan kinderen. Het aantal religieuzen nam snel toe: van dertien in 1858 tot een dertigtal in 1866. Op dat moment werkten er ook een aantal bedienden in dienst van de zusters.[38]

Zeer snel na de start van de congregatie doken er echter ernstige (financiële) moeilijkheden op. De initiatiefneemster en spil van de jonge religieuze gemeenschap, zuster Julie Van den Schrieck, overleed in 1861. Haar dood betekende het startsein van aanslepende financiële problemen. De bouw van de nieuwe kerk, die werd ingewijd in 1864, bracht hoogoplopende schulden met zich mee. In de tweede helft van de jaren 1860 stapelden de interne problemen zich op en verziekten de relaties tussen de zusters onderling. Verschillende zusters meldden hun grieven over het door de Franse overste gevoerde beleid aan het aartsbisdom.[39] Een aantal familieleden van

Boven: kort na de aankoop van het domein begonnen de Franse dominicanessen met de bouw van een nieuw klooster en een neogotische kerk.
Onder: wat van het klooster uit het ancien régime was overgebleven werd geïntegreerd in deze vleugel.

Hertog Engelbert van Arenberg.

Belgische zusters konden er niet langer genoegen mee nemen dat de dominicanessen van Terbank ressorteerden onder een Franse congregatie. Zes Belgische zusters verlieten het klooster; hun familie eiste de bruidsschat terug, wat de congregatie in grote financiële moeilijkheden bracht. Die leidden er in 1869 toe dat de zusters gedwongen waren hun klooster met aanhorigheden te verkopen aan hertog Engelbert van Arenberg, onder voorwaarde dat zij dit binnen een termijn van vijf jaar konden terugkopen.[40] Zij slaagden daar echter niet in, want in juni 1874 kwam Terbank volledig in het bezit van de hertog.

De onoverkomelijke problemen en het vooruitzicht van een stopzetting van het religieus leven maakten dat er van verschillende zijden naar een oplossing werd gezocht. Pater Vincke, overste van de congregatie van de Heilige Harten in Leuven, trad op als bemiddelaar. Door zijn toedoen werd er geopteerd voor een overname van Terbank door de dominicanessen van Engelendale uit Brugge waar zijn nicht, Moeder Dominica Van der Stichele, overste was.[41] Terbank werd in oktober 1874 verkocht door de hertog van Arenberg voor 90.000 fr. aan de Brugse dominicanessen, met name aan Amélie Françoise Van der Stichele, Philomène Billiet, Victoire Thérèse Vansteenkiste, Marie Justine Ghislaine Van den Berghe, Marie Cathérine Ghys en Philippine Francart.[42]

Overname door de Brugse dominicanessen van Engelendale

De periode dat het klooster van Terbank ressorteerde onder een Franse congregatie uit Bonnay had precies vijftien jaar geduurd. Na de snelle overname door de Brugse dominicanessen vertrokken de Franse zusters weer naar hun land. Bijna honderd jaar lang, van 1874 tot 1971, was Terbank een bijhuis van de dominicanessen van Engelendale. Het was een congregatie met wortels in het ancien régime.

De wortels van de congregatie[43]

In 1284 gingen in Assebroek bij Brugge vier godvruchtige vrouwen samenleven. Het huis waarin ze hun intrek namen, werd Engelendale genoemd, verwijzend naar een legende waarin werd verteld dat er op die plaats engelengezang was gehoord. Deze religieuze gemeenschap, bestaande uit Ymmesoete van Dam, Sibilia van Dam, Margarita van Ghendt en Christina van Yper werd in 1293 werd officieel en definitief als klooster aangenomen op het generaal kapittel van de dominicanenorde in Rijsel. Ymmesoete van Dam werd de eerste priorin. Het klooster werd aangesloten bij de provincie van Frankrijk; het dagelijks toezicht op het onderhouden van regel en constituties gebeurde door de dominicanen van Brugge. In 1568 werd het klooster op bevel van de paus aangesloten bij de Nederduitse provincie.

Moeder Dominica, de eerste overste van de dominicanessen van Engelendale, met twee van haar medezusters.
[Brugge, Dominicanessen]

In de loop van de zestiende eeuw had het klooster in Assebroek vaak te lijden onder aanvallende roversbenden en oorlogstroebelen. Om die reden keken de dominicanessen uit naar een refugehuis in de stad zelf, dat hun een betere veiligheid moest garanderen. In 1578 beslisten de zusters definitief naar de stad Brugge te verhuizen.[44] In de Jacobinessenstraat werd een nieuw klooster met kerk opgetrokken. Tot op het einde van de achttiende eeuw bleef Engelendale een klooster van moniale dominicanessen, die een contemplatief leven leidden. Net als de augustinessen van Terbank werd Engelendale in 1783 door de maatregelen van Jozef II opgeheven. Het gebouw in de Jacobinessenstraat werd in november 1796 openbaar verkocht en afgebroken; de bezittingen werden verbeurd verklaard.

De laatste overlevende religieuze van het oude Engelendale, zuster Dominica Van Compernolle, stierf in 1840. In 1834 had een neef van haar de grond aangekocht in de Jacobinessenstraat, waar het vroegere klooster Engelendale gelegen was. Hij opende er een instelling voor krankzinnigen, het Sint-Dominicusgesticht. Voor de verzorging van de geesteszieken ging hij op zoek naar religieuzen. In 1846 kwam hij tot een akkoord met een congregatie uit Kortrijk, die twee zusters afstond voor het Sint-Dominicusinstituut. Het betekende de heroprichting van de dominicanessen in Brugge, waaraan ook bisschop Boussen zijn steun betuigde. De intreding van de zusters in de orde werd in 1847 bekrachtigd door de generaal van de orde; hun aantal was in 1854 al aangegroeid tot 19 geprofeste zusters. De eerste overste was moeder Dominica (Amelia Van der Stichele). In 1865 kocht de heropgerichte congregatie een terrein aan op de Vlamingdam, waar ze een nieuw klooster liet bouwen. Voortaan konden de zusters na hun professie een keuze maken: ofwel verbleven ze in het “slot” en wijdden zich aan meditatie en gebed, ofwel kozen ze voor het actief apostolaat, namelijk de verzorging van geesteszieken.

Terbank: het eerste bijhuis van Engelendale

De overname van Terbank betekende voor de Brugse congregatie de oprichting van het eerste bijhuis. Dat daarvoor buiten de grenzen van de eigen provincie werd gegaan was ongebruikelijk, maar niet uitzonderlijk. Pater Wenceslas Vincke vond in het klooster van zijn nicht in Brugge zowel het engagement, als de menselijke en financiële middelen om Terbank over te nemen. Na de definitieve verwerving van het domein Terbank door de hertog van Arenberg in april 1874, verliepen de zaken snel. Reeds in oktober werd immers, dankzij bemiddeling van pater Vincke, de verkoopakte van de priorij gesloten; in november arriveerden de eerste Brugse zusters in Leuven. De overgebleven Franse religieuzen keerden terug naar Bonnay.

Gezelle en Engelendale

Uittreksels uit het gedicht “Engelendaele II” dat Guido Gezelle schreef voor de viering van de twintigste verjaardag van de priesterwijding van geestelijk directeur Joannes Rembry in 1879. Terbank was bijna honderd jaar, van 1874 tot 1971, een bijhuis van de dominicanessen van Engelendale uit Brugge. In dit gedicht verwijst Gezelle naar de herverkiezing in juli 1879 van moeder Dominica als algemeen overste en naar de overname van Terbank.

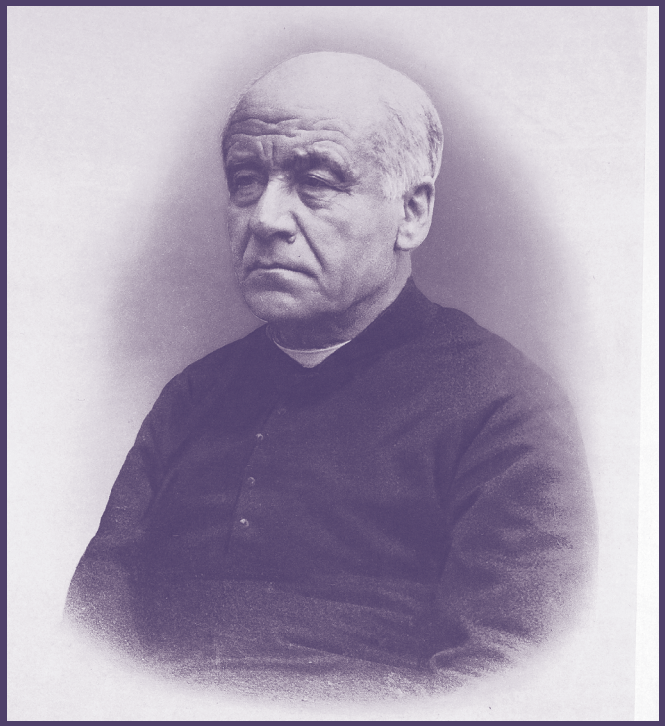

Weerom een quart voorbij, en ’t heilig stip genaderd,
wanneer wij vijftig jaar, o Priester Gods, gevaderd
door uwe Eerweerdigheid, gaan vieren, wil het God,
uw vollen *jubilé*, in ’t neêdrig maagdenslot!
De tijd loopt snel voorbij, niet snel genoeg, om reden
van ons verlangendheid naar die hoogplechtigheden
waarop wij, ongestraft, aan uw oodmoedig hert
den dank betuigen die u toekomt

’t Was Jubilé in Maarte, en Julij zag herkiezen
die Moeder, derde maal, die, moesten wij verliezen
het leven zelve, om haar, elkeen verheugen zou
en zeggen; ‘Laat mij gaan, zij blijve!’ Deze vrouw
vol sterke liefde, korts herkozen, heeft voldregen
een lang gewenscht geluk en blijden kinderzegen;
heeft vruchtbaar, de Onbevlekte volgend, ons *Ter Banck*
gewonnen en gebaard. Leeft kind en moeder lang,
terwijl het wijs beleed van onzen goeden Herder,
beradend elk ende een, voert kind en moeder verder
de wegen in van God en ’t stijgend hemelpad!

[Uit: Guido Gezelle. *Volledig dichtwerk*. Ed. Jozef Boets. Tielt-Kapellen, 1998, 417-418]

Tijdens de Eerste Wereldoorlog verbleven de Brugse zusters een tijdlang in Heverlee. Hier de Leuvense en de Brugse dominicanessen samen op de binnenkoer van Terbank.

De Brugse dominicanessen namen het apostolaat van de Franse zusters over, namelijk de verzorging van oude dames.[45] Hun eerste geestelijk directeur was pater Wenceslas Vincke, die echter het jaar daarop overleed. Daarna volgden drie rectoren elkaar in snel tempo op: Joannes Rembry, Leopold Claerhout en E. Vanderstickelen. Er werd een broederschap van de Heilige Rozenkrans gesticht en in 1883 werd vlakbij Terbank een parochieschool opgericht; voor de bouw van nieuwe klassen stond het klooster in 1893 een terrein af. Vooral onder het directeurschap van Edmond Van Damme (1885-1918) kende Terbank als centrum van het lokale katholieke verenigingsleven een ongekende bloei. Verscheidene broederschappen en geestelijke verenigingen zagen tijdens zijn bestuursperiode het licht (o.m. de parochiale Boerengilde Sint-Isidoor, aankoopverenigingen, verzekeringen, een spaar- en leengilde, recollectiedagen enz.). In 1899 werd Van Damme aangesteld als onderpastoor van Sint-Lambertus Heverlee en werd Terbank officieel een hulpkerk van de parochie Heverlee. De zusters zorgden voor het onderhoud van de kerk, de kerkgewaden en het voorbereiden van de kerkdiensten. Op die manier functioneerde Terbank als parochiaal centrum, tot de wijk Terbank in 1943 tot zelfstandige parochie werd verheven.[46]

Geestelijk directeur Edmond Van Damme.

Ondertussen breidde de congregatie van Engelendale zich verder uit. In 1887 werd een tweede bijhuis opgericht in Oostende. De zusters wijdden er zich

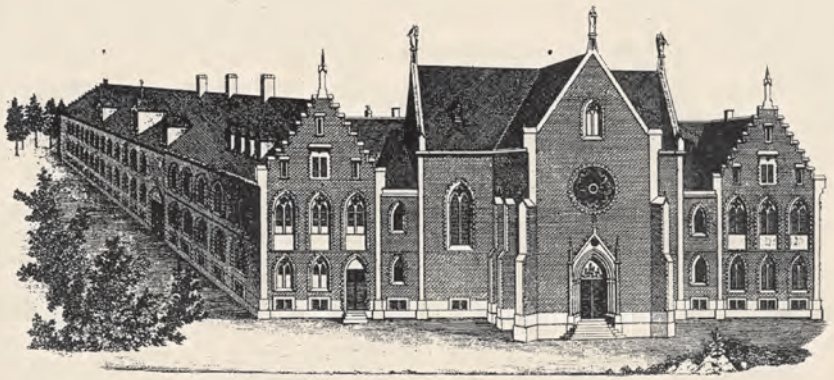

Institut de l'Immaculée Conception

POUR ORPHELINES

SOUS

la direction des Sœurs Dominicaines

TERBANK-HÉVERLÉ lez-Louvain

Prospectus.

L'Institut a pour but de donner une solide éducation chrétienne à des petites filles qui sont privées du soutien de leurs parents et à les préparer à se suffire à elles-mêmes.

Les enfants y sont élevées par les religieuses.

Elles reçoivent l'instruction dans l'école catholique libre pour filles de Terbank.

Le directeur du couvent est en même temps directeur de l'école.

Elles sont initiées par les Sœurs aux travaux manuels et particulièrement en tout ce qui concerne l'économie domestique.

Conditions d'admission :

1° Être orpheline de père ou de mère ou être privée du soutien de ses parents.

Gesticht van O. L. Vrouw Onbevlekt

VOOR WEESMEISJES

ONDER HET

bestuur der Zusters Dominicanessen

TERBANK-HEVERLEE bij-Leuven

Prospectus.

Het gesticht heeft voor doel, meisjes die ouderloos zijn of van den steun hunner ouders beroofd zijn eene degelijke kristelijke opvoeding te geven.

De kinderen worden er opgevoed door de kloosterzusters, en gaan ter school in de vrije katholieke meisjesschool van Terbank.

De bestuurder van het klooster is tevens bestuurder der school.

Voor het aanleeren van vrouwenhandwerk en voor alles wat het huishoudelijk leven aangaat wordt heel bijzonder gezorgd.

Voorwaarden ter aanneming.

1° Meisjes die vader- of moederloos zijn, of den steun hunner ouders verloren hebben.

Na de Eerste Wereldoorlog werd een tijdje overwogen om op Terbank met een meisjesweeshuis te beginnen.

aan de opvang van weeskinderen, later werd het een kolonie voor verzwakte kinderen, nog later een ziekenhuis. In 1920 zei de congregatie haar samenwerking met het Sint-Dominicusinstituut voor geesteszieken op en opende in Oostduinkerke een nieuwe instelling voor mentaal gehandicapte kinderen, De Rozenkrans. Tussen 1922 en 1951 was er tevens een bijhuis in Dilbeek, dat net als Terbank was ingeschakeld in het Werk van de Berg Thabor. De blik werd ook naar de missies gericht. In 1925 vertrokken de eerste dominicanessen naar Congo.

1922: ommezwaai in het apostolaat

Na de Eerste Wereldoorlog keek de congregatie uit naar nieuwe vormen van apostolaat: er werd vooral gezocht in de richting van de opvang van verzwakte en gehandicapte kinderen. In 1920 openden de zusters een dergelijke instelling in Oostduinkerke en ook in Terbank werd het apostolaat geheroriënteerd. Eerst werd gedacht aan de oprichting van een weeshuis voor meisjes, maar om onbekende redenen werd dat idee vlug verlaten. In 1922 sloot Terbank immers aan bij het Werk van de Berg Thabor. Tot in 1957 werden jaarlijks honderden verzwakte jongens tussen drie en veertien jaar voor een aantal maanden opgenomen om aan te sterken en van de buitenlucht te genieten.

Het Nationaal Werk van de Berg Thabor

In 1922 stichtte pastoor Vetsuypens van Sint-Jans Molenbeek (Brussel) het Nationaal Werk van de Berg Thabor. Het werk stond onder bescherming van het Belgische episcopaat en had als doel verzwakte en met tuberculose bedreigde kinderen door een intensief openluchtleven te laten aansterken. De instelling werd opgericht in Dilbeek en werd bediend door de zusters dominicanessen van Brugge. Naast Dilbeek en Terbank waren er nog andere “Thaborinstellingen”: in Anderlecht, Koksijde, Middelkerke, Oostende, Alsemberg, Yvoir, Ravels, Zelem, Marcheles-Dames, Neufchâteau en Rochefort. Een dergelijk privé-initiatief, dat in feite een combinatie vormde van een vorm van preventieve gezondheidszorg, kinderbescherming en tuberculosebestrijding, was tekenend voor de eerste decennia na de Eerste Wereldoorlog. De oorlog had immers de kwetsbare gezondheidstoestand van de kinderen uit de volksklassen aan het licht gebracht.

Vanaf het einde van de negentiende eeuw won de gedachte veld dat tuberculose een maatschappelijke kwaal was, die preventief moest worden bestreden. Allerlei initiatieven op het vlak van behandeling en preventie zagen het licht, zowel in de privésfeer als van overheidswege. De strijd tegen de tuberculose via de scholen maakte deel uit van de algemene maatregelen die werden genomen om de ziekte in te

dijken. Gesteund vanuit medische hoek, onder meer door de schoolartsen, ontstond een beweging voor de promotie van het openluchtonderwijs, vooral bedoeld voor de volksjeugd uit de grootsteden, die wegens ondervoeding en gebrek aan licht en lucht ondermijnd was in haar gezondheid en daardoor meer vatbaar voor allerlei ziektes, niet het minst tuberculose. Deze "openluchtbeweging" werd op haar beurt gestimuleerd door de bredere intiatieven die inzake preventieve gezondheidszorg en kinderzorg in het interbellum op gang kwamen en waarin ook de overheid een actieve rol ging spelen. De promotie van de hygiëne en de bevordering van de lichaamszorg kwamen volop in de belangstelling te staan. Van katholieke zijde kon men op dit vlak niet achterblijven. De mutualiteiten speelden vanuit de sociale opdracht die zij zich stelden in deze ontwikkeling een cruciale rol.

Een gevarieerd openluchtleven bij de zusters en in Heverleebos

Vanuit de overtuiging dat een langdurig verblijf in een gezonde leefomgeving een gunstig en beslissend effect kan hebben op de algemene gezondheidstoestand van met ziektes bedreigde kinderen, kwamen de openluchtscholen tot stand. De kinderen verbleven er doorgaans drie maanden en kregen aangepast onderwijs, opdat ze niet al te veel leerachterstand zouden oplopen. Openluchtscholen namen de ver-

In het kader van de tbc-bestrijding werd in 1922 het Nationaal Werk van de Berg Thabor opgericht.
[Leuven, KADOC]

zwakte kinderen voor een bepaalde tijd op om aan te sterken: de hoofdbrok van de activiteiten waren dan ook sport en spel in open lucht. In Terbank konden maximum 300 kinderen opgenomen worden, in de praktijk waren het alleen jongens. Ze stonden onder het toezicht van een 20-tal zusters. De ouders die de ouderbijdrage niet konden betalen, konden een beroep doen op de tussenkomst van de Commissie van Openbare Onderstand. Via de schoolartsen gebeurde er een regelmatige medische controle en het werk was aangesloten bij het Nationaal Werk voor Kinderwelzijn. Ook de Christelijke Mutualiteiten verleenden gaandeweg meer steun. Zij zouden trouwens in 1957 het initiatief voortzetten met de organisatie van vakantieverblijven in Zwitserland.

Het nieuwe apostolaat in het interbellum bracht een reeks ingrijpende verbouwingen aan het complex met zich mee: nieuwe gebouwen werden opgetrokken; er dienden een ruime refter, slaapzalen en recreatieruimten te worden ingericht. In 1935 werd zelfs een openluchtzwembad aangelegd.

In de loop van de jaren 1950 werden de binnenlandse verblijven voor verzwakte kinderen steeds meer overbodig. De invoering van een veralgemeend stelsel van sociale zekerheid maakte de gezondheidszorg toegankelijk voor alle lagen van de bevolking. Steeds meer ziektes werden preventief opgespoord en de geïnstitutionaliseerde moeder- en kinderzorg, even-

Dagindeling in de openluchtschool

7 u.	opstaan
7.30 u.	mis - ontbijt - recreatie
9 u. - 11.15 u.	les - recreatie
12.15	middagmaal - recreatie
13 u. - 14.15 u.	rust
14.15 u. - 15.30 u.	recreatie
15.30 u.	koffie - recreatie
17.15 u.	les
18.30 u.	recreatie - avondmaal
19.15 u.	slapen

als de schoolgeneeskunde, waren een verworven recht. Zoals boven al aangehaald, speelden ook de mutualiteiten in deze evolutie een cruciale rol. Na de Tweede Wereldoorlog waren het de ziekenfondsen die begonnen met de uitbouw van vakantieverblijven voor zwakke kinderen in Zwitserland. In functie hiervan werd op Terbank het aantal jongens in het internaat afgebouwd. De zusters keken uit naar een nieuw apostolaat. Naar het voorbeeld van de Rozenkrans in Oostduinkerke, wenste de congregatie op Terbank zich eveneens te engageren in de zorg voor verstandelijk gehandicapte kinderen. Op 1 september 1957 werd de "Lagere Aanneembare Schoolkolonie voor Jongens" opgeheven. De volgende dag werd het Medisch Pedagogisch Instituut Sinte-Catharina geopend.

Onderwijs en residentiële hulpverlening aan verstandelijk gehandicapte kinderen en jongeren

Het Medisch Pedagogisch Instituut Sinte-Catharina (1957 - 1971)

Het Medisch Pedagogisch Instituut Sinte-Catharina was bedoeld voor "92 Vlaamstalige jongens van 6 tot 12 jaar met een IQ tussen 30 en 60%", toen ook "halfopvoedbare" jongens genoemd. Er werd moeizaam van start gegaan: slechts 16 jongens waren ingeschreven. Naast het schoolhoofd, zuster Alberta Marie, waren er drie leerkrachten onder wie één zuster. De overgang van schoolkolonie naar MPI betekende voor de zusters een hele verandering. Zuster Paula schreef in haar dagboek: "In 1957 om te beginnen hadden we er maar een tiental. Het waren op een uitzondering na sukkelaars in vergelijking met de kinderen die wij tot hiertoe gehad hadden".

Het aantal kinderen steeg echter snel: eind december 1957 waren er 42, eind juni 1958 al 62. Dit betekende dat er per klas meer dan 20 leerlingen waren. In dat eerste jaar was het leerlingenverloop vrij groot, wellicht ten gevolge van het feit dat er onvoldoende ervaring aanwezig was inzake het type kinderen waarvoor het MPI bedoeld was. Kinderen met erg beperkte mogelijkheden werden in deze periode

doorverwezen naar andere instellingen in Sint Job in 't Goor, Gent, Lokeren en Proven. Vanaf het begin van de jaren 1960 stabiliseerde het aantal kinderen zich rond de 90.

De filosofie van het nieuwe instituut kaderde in de tijdgeest van de jaren 1960. In plaats van het tot dan toe overheersende "vergoedingenbeleid" kwam langzamerhand het "herstelbeleid" op de voorgrond: via allerlei vormen van professionele hulp dienden de beperkingen die voorvloeien uit een handicap, zoveel mogelijk te worden weggewerkt. Het MPI Sinte-Catharina schakelde zich van bij zijn start in deze visie van herstel in. De nadruk lag hierbij vooral op het schoolse aspect: lezen, schrijven, rekenen, handvaardigheid en godsdienstige ontwikkeling. Het internaat - alle kinderen waren intern - lag duidelijk in het verlengde van de school. Het was een vorm van naschoolse opvang en had minder een eigen identiteit.

De school

Van bij het begin werd gezocht naar een gefundeerde leermethode. Het schoolhoofd liep stage in "de Rozenkrans", het tehuis voor abnormale kinderen van de zusters dominicanessen in Oostduinkerke. Er werden een psychologe en een psychiater, beiden deeltijds, aangetrokken. De pedagogische publicaties van de Duitse heilpedagogen, Vader Theodore (broeder van Liefde), Don Bosco enz. werden bestudeerd. Op de personeelsvergaderingen kwamen ook onderwerpen uit de ontwikkelingspsychologie en de dieptepsychologie aan bod. Vanaf 1959 volgde het personeel bijscholingscursussen voor het onderwijs aan gehandicapte kinderen.

De nood aan individualisatie, aan onderwijs vanuit de eigenheid van elk kind, vormde een van de centrale pedagogische principes. Door de te grote klasgroepen was het echter zeer moeilijk om dat idee in de praktijk om te zetten. Herhaaldelijk werd hierover overleg gepleegd met de inspectie, die begrip toonde voor het probleem, maar zelf weinig kon doen. In haar verslag van het bezoek van de inspecteur in februari 1960 schreef de directrice: "Heer inspecteur drukte zijn tevredenheid uit over de bereikte uitslagen met de verachterde kinderen. Hij laat de indruk na zich buitengewoon te interesseren aan deze kinderen. De leerkrachten mochten een schoon rapport ondertekenen. Hij stelde ondermeer vast dat 16 leerlingen in één klas te veel is. Hij raadde aan om zelf naar het departement te schrijven".

Kinderen met een verschillend ontwikkelingsniveau zaten samen in één klas. Het merendeel van de jongens had een IQ tussen 50 en 80, maar er werden ook IQ's tussen 23 en 100 vermeld. Wanneer men over de kinderen sprak, gebruikte men termen als "halfopvoedbaren", "geestelijk onvolwaardigen", "idioten", "imbecielen", "debielen", "oligofrenen", "partieel defecten".

In deze periode werden ook verschillende vormen van klassamenstelling uitgeprobeerd. In 1960 bijvoorbeeld, begon men met een speciale klas voor de moeilijkste en de meest afwijkende leerlingen; in 1963 werd een specifieke klas opgericht voor kinderen met het syndroom van Down.

Het internaat

De zorg binnen het internaat was geïnspireerd door een zeer grote religieuze bewogenheid. Zuster Paula schreef hierover: "Mijn opvoedingstaak met alles wat daarmee verband houdt, komt voort en is steeds verbonden met mijn religieuze roeping. Het eerste wat ik doe is dit gehavend, gekwetst, gewond kind bij ons Heer te brengen".

Van de kinderen werden - naast het adres en het beroep van de vader en het IQ - zorgvuldig de datum en de plaats van de eerste communie en het vormsel genoteerd. De zusters namen in hoofdzaak de opvoedings- en verzorgingstaken binnen het internaat op zich. Ze werkten dag en nacht en waren de hele dag beschikbaar. De basisgedachte van hun handelen was: "Ge moet kinderen graag zien en affectie geven". De kinderen leefden echter in groepen van 30, waardoor het handhaven van regelmaat, orde en tucht een constante opdracht was. Ook het bewaken van de groep op weg naar school, tijdens de vrije spelmomenten, bij het eten, het opstaan en

Uit het dagboek van zuster Paula

Jos was een braaf kind, had veel zorg aan zijn kleding, kon schoon zijn bed opmaken wat nochtans elke dag afgetrokken werd door mijzelf. Want als ik dat niet zelf deed dan zouden zij het gauw toe gooien. Na het ontbijt werden dan de bedden toegelegd en de bedspreien er op gelegd. Dat was dan mijn werk, geholpen door enkele jongens. Dat ging vlug... Als al de kinderen te bed waren zegende ik hen al te samen met wijwater. Ik ging van bed tot bed en zo werd het voor ieder kind nog een gelegenheid om stilletjes nog een paar woorden te zeggen over de voorbije dag, goed of kwaad. Elk kreeg dan van mij nog een extra wederwoord en een kruiske op het voorhoofd. Jos vertrouwde mij op een avond toe: Johny en ik bidden elke avond om toch eens naar huis te mogen gaan. Dat naar huis gaan gebeurde maar af en toe zo ongeveer om de twee maanden. De kinderen waren dan zeer blij. De ouders waren zeer arm en verdienden karig hun dagelijks brood in hun café. Boven het café was een klein plaatske dat diende tot keuken en eetplaats. Daarnaast waren er een paar kleine slaapkamers die slaapgelegenheid moesten bieden aan de ouders en de zeven kinderen wanneer ze allen thuis waren. Maar het is waar wat ons spreekwoord zegt : "al is een moeder nog zo arm, ze dekt warm".

het slapengaan was een belangrijk aspect van het opvoedingswerk van de zusters. De verplaatsingen gebeurden steeds in rijen van 30. Met een fluitsignaal werden de opdrachten gegeven voor de dagelijkse activiteiten: wassen, eten, naar school gaan enz.

De kinderen sliepen in slaapzalen die genoemd waren naar de verantwoordelijke zuster. Deze sliep in een apart kamertje in de slaapzaal. Elk kind beschikte over een bed, een kastje en een krukje om de kleren op te leggen. Om meer privacy mogelijk te maken, werden sommige zalen met schermen in iets kleinere ruimtes verdeeld. De kinderen met meer mogelijkheden moesten deze met minder mogelijkheden helpen en sommige jongens kregen speciale verantwoordelijkheden. Zij moesten er bijvoorbeeld voor zorgen dat 's morgens iedereen op tijd klaar was en dat hun slaapruimte ordelijk en net werd verlaten.

Aanvankelijk waren er één speelzaal, één badzaal, één refter en één speelplaats voor de hele instelling. Later werden deze zalen zo goed en zo kwaad mogelijk opgesplitst in aparte ruimten voor de verschillende leefgroepen. Men beschikte over een grote tuin, die in het midden van de jaren 1960 werd voorzien van een zandbak, speeltuigen en een minigolf. Het zwembad dateerde al van de jaren 1930. Het speelgoed, de boeken en de kleren van de kinderen waren meestal gekregen goed. De meeste kinderen hadden weinig contact met hun ouders. Wanneer deze op bezoek kwamen, werden ze door de directrice in een spreekkamertje ontvangen. De ouders kwamen niet in de groep. Sommige kinderen gingen nooit naar huis, anderen gingen om de veertien dagen op bezoek.

In de vakantie trok men er met zijn allen op uit. Met de kinderen van Oostduinkerke werd gedurende één maand aan "huisruil" gedaan. In het verslag van de personeelsvergadering van 9 mei 1958 stond te lezen: "Vakantie moet voor de kinderen geen tijd zijn waarin je niets doet, waarin je lang slaapt, wat zwemt, wat uitgaat en verder luilakt. Het moet voor de kinderen een tijd zijn om individueel in vrije werkzaamheden belangstelling aan te kweken, of in groepjes er op uit te trekken. Grote reizen maken is totaal ongeschikt voor schoolkinderen, evenals het verblijf in een grote badplaats".

Naast de zusters in de opvoeding, was er ook een zuster verpleegster en werkten er zusters in de administratie en in de keuken. In het klooster zelf verbleven meerdere zusters. Er was elke dag een mis en een kapittelbijeenkomst en de aalmoezenier stond in voor de religieuze begeleiding. Groenten en fruit werden door de zusters zelf verbouwd, hierin bijgestaan door werkvrouwen en tuinmannen. Een aantal meisjes, geplaatst door het gerecht, werd ook ingeschakeld bij de praktische klussen. Vanaf 1968 waren vrouwelijke leken betrokken bij het opvoedingswerk. Aanvankelijk sprak men van hulpopvoedster, daarna van opvoedster.

De school in opene lucht.

L'Abbaye-Ter-Banck à Héverlé-lez-Louvain
Filiale C. du Mont Thabor
Section de garçonnets débiles
Direction : Sœurs Dominicaines.

A l'ombre de l' " Alma Mater "
La Voer transformée en bassin de natation.
(La Voer ou Vuer, affluent de la Dyle, donne s
nom à la commune de Tervueren sur le territoi
laquelle elle prend sa source.)

L'Abbaye-Ter-Banck à Héverlé-lez-Louvain
Filiale C. du Mont Thabor
Section de garçonnets débiles
Direction : Sœurs Dominicaines.

A l'ombre de l' " Alma Mater "

La douche horizontale.

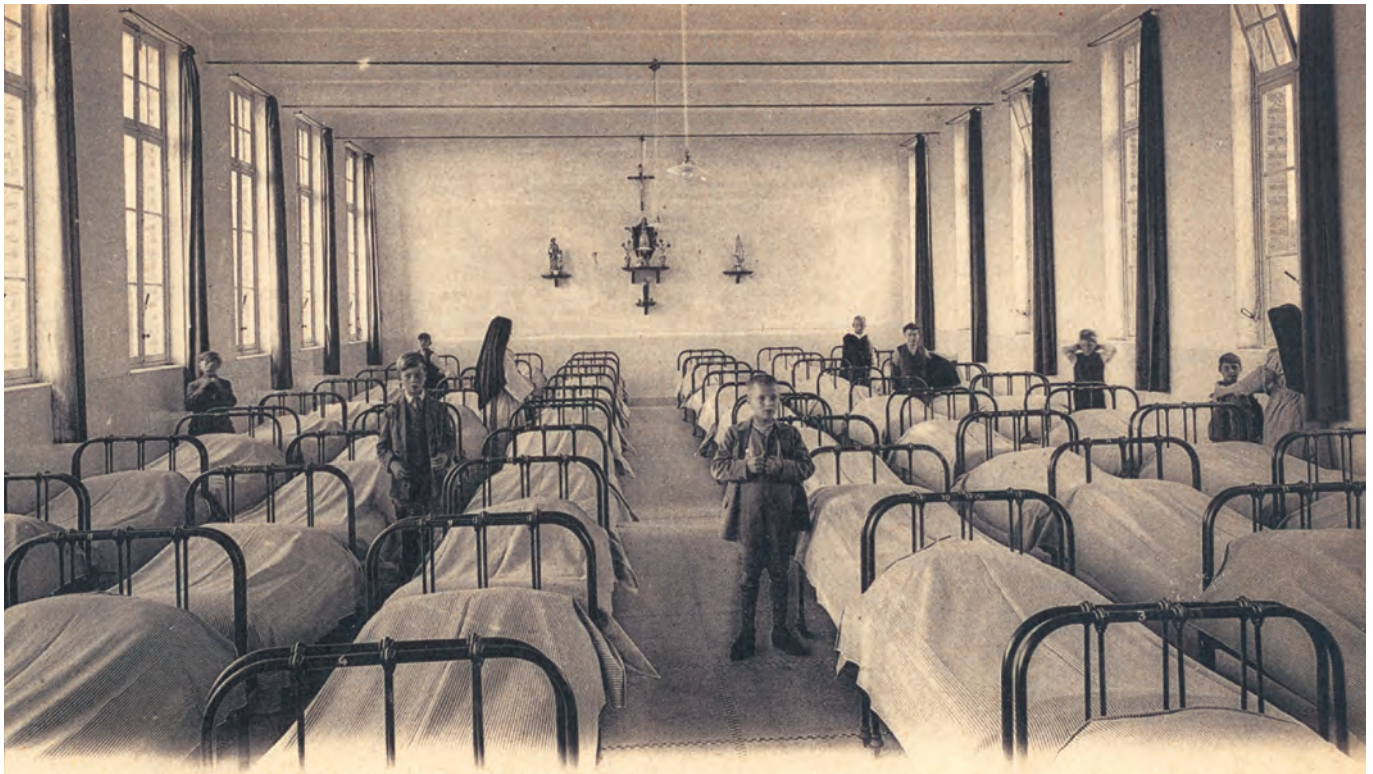

L'Abbaye-Ter-Banck à Héverlé-lez-Louvain
Filiale C. du Mont Thabor
Section de garçonnets débiles
Direction : Sœurs Dominicaines.

A l'ombre de l' " Alma Mater "
Un dortoir.

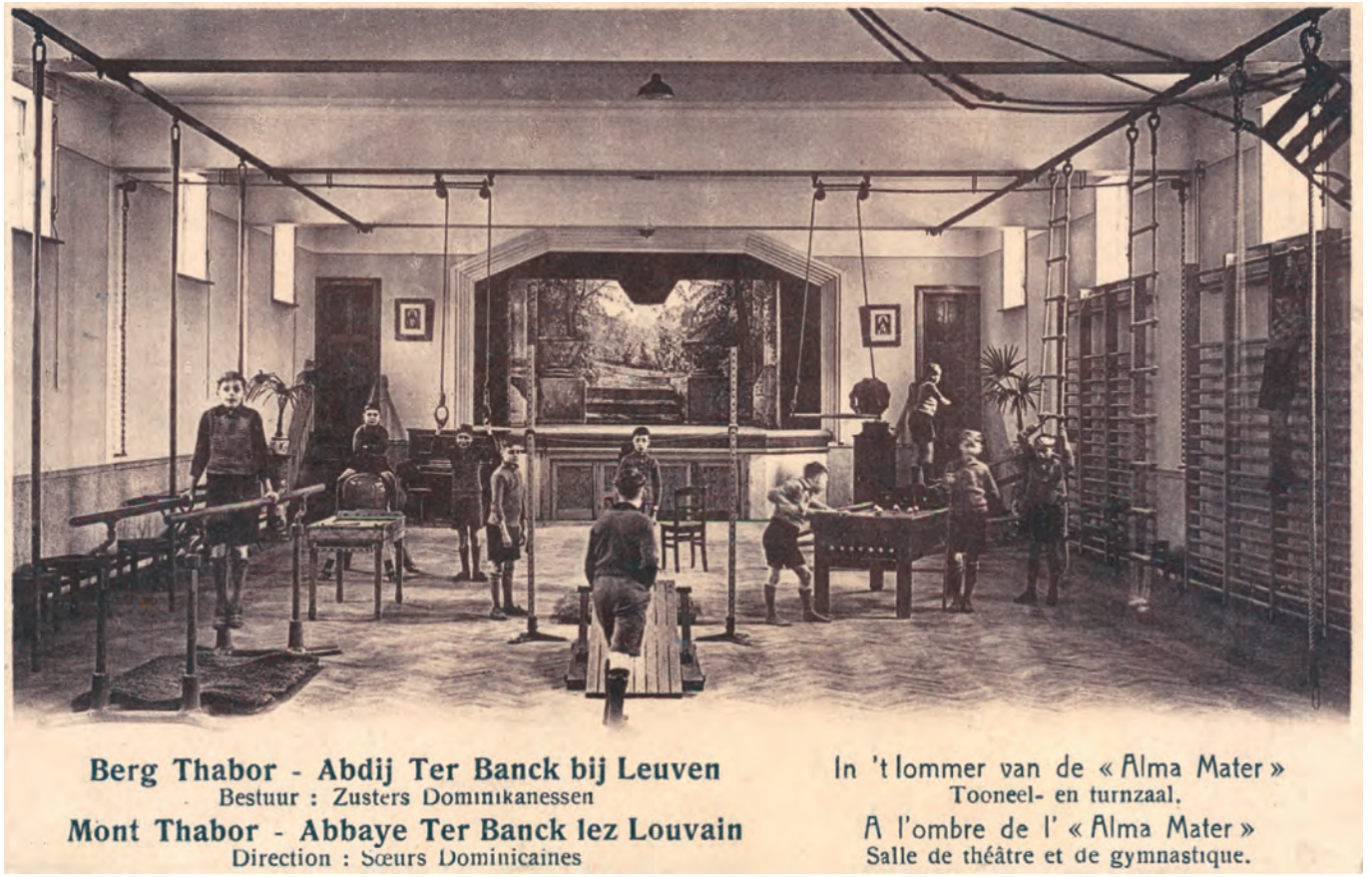

Berg Thabor - Abdij Ter Banck bij Leuven
Bestuur : Zusters Dominikanessen
Mont Thabor - Abbaye Ter Banck lez Louvain
Direction : Sœurs Dominicaines

In 't lommer van de « Alma Mater »
Tooneel- en turnzaal.
A l'ombre de l' « Alma Mater »
Salle de théâtre et de gymnastique.

L'Abbaye-Ter-Banck à Héverlé-lez-Louvain
Filiale C. du Mont Thabor
Section de garçonnets débiles
Direction : Sœurs Dominicaines.

A l'ombre de l' " Alma Mater "
L'ancien Château d'Arenberg XVIe siècle,
antique résidence des chambellans du Brabant
actuellement dépendance de "l'Alma Mater".

L'Abbaye-Ter-Banck à Héverlé-lez-Louvain
Filiale C. du Mont Thabor
Section de garçonnets débiles
Direction : Sœurs Dominicaines
A l'ombre de "l'Alma Mater"
Installation moderne pour bains de pieds.

De zusters dominicanessen van de H. Catharina van Siëna Engelendale te Brugge

Gedurende een eeuw, van 1874 tot 1971, was Terbank een bijhuis van de Brugse zusters dominicanessen van Engelendale. Ook na 1971, toen leken het instituut in handen namen, bleven de zusters betrokken bij Terbank. Sommigen waren er nog werkzaam; de laatste actieve zuster nam definitief ontslag in 1990. In de raad van bestuur van MPC Terbank zetelden de zusters tot eind maart 1995; in de algemene vergadering van de beide vzw's tot 1 april 1999. Vanuit hun kleine gemeenschap in Terbank engageerden de zusters zich van 1989 tot 1996 ook in de parochie Halle-Booienhoven. Nadien werden ze allen teruggeroepen naar Brugge, waar sommigen nog werden ingeschakeld in het rusthuis van de congregatie.

Terbank was niet het enige bijhuis van de zusters dominicanessen van Engelendale, voluit zusters dominicanessen van de H. Catharina van Siëna Engelendale te Brugge. Vanuit de Vlamingdam, waar ze sinds 1865 waren gevestigd, zwermden de zusters uit om elders hun apostolaat te vervullen. Na Terbank in 1874 volgden nog enkele nieuwe vestigingen.

In 1887 trokken ze naar Oostende om zich te wijden aan weeskinderen van vissers. Later richtten ze er een school op, een kolonie voor zwakke kinderen en het Sint-Jozefs-ziekenhuis. Nog aan de kust, meer bepaald in Oostduinkerke, begonnen de zusters in 1920 een instituut voor mentaal zwakke kinderen, dat nu is uitgegroeid tot het Vrij Orthopedagogisch Centrum De Rozenkrans. In het kader van het Nationaal Werk van de Berg Thabor, waarin ook Terbank werd ingeschakeld, namen de zusters tussen 1922 en 1951 in Dilbeek de verzorging en speciale opleiding van kinderen met een zwakke gezondheid op zich.

De zusters namen ook deel aan het "missionaire avontuur". Ze trokken in 1925 naar Belgisch Congo en later ook Rwanda, waar ze actief waren in de ziekenzorg en het onderwijs. Een deel van hun opleiding kregen de missiezusters in Terbank. Voor hen werd in Sluis (Nederland) gedurende de jaren 1932-1934 een rusthuis ingericht.

In 1957 sloten de dominicanessen van Erwetegem zich aan bij de zusters van Engelendale. Zij waren in 1845 ontstaan in Zottegem en actief in de ziekenzorg. In 1908 verhuisden ze naar Erwetegem, waar ze zich tevens voor kinderen inzetten. Dat deden ze tot 1957 ook in Scheldewindeke.

Anno 2012 hebben de zusters dominicanessen zich volledig teruggetrokken in hun klooster in Brugge.

IV

Het Medisch Pedagogisch Centrum Terbank en de School voor Buitengewoon Onderwijs Ter Bank

De daling van het aantal actieve zusters binnen de congregatie en een tekort aan financiële middelen deden de zusters dominicanessen in 1971 besluiten het MPI Sinte-Catharina over te laten aan een nieuwe vzw: het “Medisch Pedagogisch Centrum Priorij Ter Bank”. Die vzw werd eigenaar van het patrimonium en stelde zich tot doel “het inrichten, voortzetten en ontwikkelen van een eigentijdse en op christelijke waarden geïnspireerde zorg en begeleiding, afgestemd op de maatschappelijke noden”. De algemene directie kwam in handen van Alfons Gillard, terwijl Ludo Herbots directeur van de school werd. De zusters bleven lid van de raad van bestuur en enkele zusters werkten nog een aantal jaren in de voorziening.

Gaandeweg werd duidelijk dat het internaat en de school verschillende doelstellingen hadden. Om elke entiteit maximale autonomie en ontwikkelingskansen te bieden werd de v.z.w. op 1 september 1973 opgesplitst in twee verenigingen: het Medisch Pedagogisch Centrum Terbank en de School voor Buitengewoon Onderwijs Ter Bank.

Medisch Pedagogisch Centrum Terbank

Het Medisch Pedagogisch Centrum (MPC) Terbank stond voor de enorme uitdaging een eigentijdse hulpverlening uit te bouwen. Aanvankelijk waren er 4 leefgroepen met elk 20 tot 25 kinderen. Ze waren gehuisvest in het kloostergebouw. Ze beschikten over één grote dagzaal en enkele slaapzalen van 20 tot 40 bedden. Daarnaast was er een grote centrale keuken en een ruime medische afdeling. De zorg was vooral gericht op het medische aspect van de opvang. In die tijd werd immers vooral vanuit medische hoek gezocht naar een verklaring van de problemen. De zorg werd omschreven als gezinsvervangend. Hoewel sommige kinderen en jongeren tijdens het weekend naar huis gingen, verbleef een grote groep het grootste gedeelte van het jaar in de leefgroep.

Vanaf de jaren 1970 kwam er meer en meer reactie op het louter diagnostische en mono-disciplinaire medische model. Kinderen met een verstandelijke handicap werden meer en meer gezien als kinderen met mogelijkheden tot het aanleren van vaardigheden. Ze moesten kansen krijgen om ondanks hun beperking toch zo zelfstandig mogelijk te functioneren. Het normalisatiemodel dat stilaan in Vlaanderen doorsijpelde, benadrukte dat de leefomstandigheden van personen met een verstandelijke handicap die van de gewone mensen in de samenleving zo dicht mogelijk moesten benaderen. Men

beschouwde kinderen met een verstandelijke handicap in de eerste plaats als gewone kinderen die op hun leeftijd wensen aangesproken te worden en die zich op dezelfde manier willen manifesteren als hun leeftijdgenoten. Die visie leidde tot substantiële veranderingen op het vlak van huisvesting, de grootte van de leefgroep, het personeelsbeleid, de keuze van de doelgroepen en de methodieken van orthopedagogisch handelen.

Het MPC Terbank moest eerst en vooral zorgen voor geschikte huisvesting. Het oude gebouw met zijn leefgroepen van 20 kinderen en slaapzalen voor 40 kinderen was immers niet geschikt om een eigentijdse zorg te realiseren. Voor de uitbouw van haar patrimonium heeft de vzw steeds kunnen rekenen op sponsors, zoals de kazerne de Hemptinne in Heverlee en de Boelvaarconcerten. Er werden plannen gemaakt voor de bouw van drie paviljoenen in de tuin van het klooster. Ze werden opgevat als het begin van een minidorp naar Nederlands model. Elk paviljoen had zijn eigen keuken en naast de slaapkamers voor twee of drie personen waren ook enkele individuele kamers voorzien. Het aantal kinderen per leefgroep daalde van gemiddeld zeventien kinderen tot twaalf, tien en uitzonderlijk tot acht kinderen.

Gedwongen door de omstandigheden huurde men in 1973 als overgangsmaatregel ook een huis in de buurt. Toen bleek dat wonen in een gewoon huis in een gewone straat uitermate geschikt was om de

Samen *zullen*
we er **geraken**

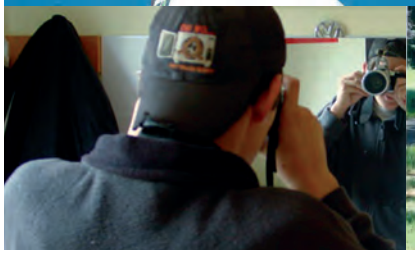

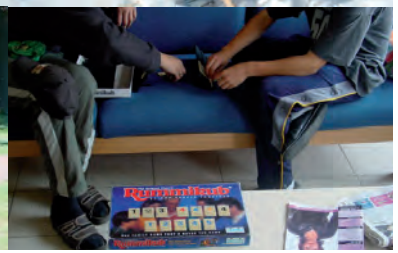

pedagogische doelstellingen van het MPC te realiseren, werden in de tuin geen paviljoenen meer bijgebouwd. Het minidorp is er bijgevolg nooit gekomen. Terbank werd daarentegen in Vlaanderen pionier van de leefgroep in een gewoon huis in een gewone straat. Er werden verschillende huizen gehuurd en later zelf gebouwd waardoor momenteel acht leefgroepen in een “huis-in-de-rij” gehuisvest zijn. Die inclusieve manier van wonen wordt verder ondersteund door de vrijetijdsdienst van het MPC. Die dienst - AttrAktief genoemd - organiseert niet alleen aangepaste ontspanningsactiviteiten, maar werkt ook samen met vrijetijdsdiensten buiten Terbank om de inclusie in de vrije tijd te bevorderen.

Wat het personeel betreft, werd het roepingsmodel geleidelijk vervangen door het professionele model. Er kwam niet alleen meer personeel, de diversiteit en de kwalificaties van het personeel namen ook toe. Een vast team van opvoed(st)ers werd samen met een logistieke medewerkster verantwoordelijk voor de leefgroep. Ze worden ondersteund door een opvoeder-groepschef, een orthopedagoog en een maatschappelijk werker. Verder kunnen ze een beroep doen op een medische, een kinderpsychiatrische en een therapeutische dienst. De zorg voor het geheel wordt gedragen door het directieteam, terwijl de administratieve, de logistieke en de technische diensten de nodige materiële ondersteuning bieden.

Het managementsdenken heeft eveneens zijn intrede gedaan: de voorziening werd een sociale onderneming. Personeelsbeleid, vormingsbeleid, aandacht voor arbeidsomstandigheden, kwaliteitsdenken en ICT-ondersteuning werden belangrijke topics. Er kwam een syndicale delegatie, een comité voor preventie en bescherming op het werk en een ondernemingsraad. Daarnaast zijn er talrijke interne werkgroepen en overlegmomenten waaraan de personeelsleden kunnen participeren.

Ook de ouders kregen doorheen de jaren een andere plaats. Waar ze in de beginfase hun kinderen aan de voordeur van het klooster moesten afzetten, waren ze meer en meer welkom in de leefgroep. Aan hun vragen werd in de begeleiding steeds meer belang gehecht. Dat resulteerde in een nauwe samenwerking. Er wordt nu samen nagedacht over het te volgen traject en gezocht naar een afstemming van de begeleiding op de vragen en de mogelijkheden van het kind of de jongere en zijn sociaal netwerk. Via de gebruikersraad worden de ouders betrokken bij de werking van de totale voorziening. Om de hulpverlening nog beter af te stemmen op de noden van de gebruikers, wil de overheid in de toekomst de residentiële voorzieningen omvormen tot multifunctionele centra. Daarin krijgen naast het residentieel aanbod ook andere hulpverleningsvormen hun plaats. In die lijn is het MPC Terbank enkele jaren geleden gestart met een ambulante begeleidingsdienst.

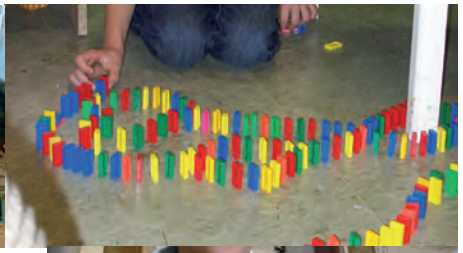

Een traject *dat* **perspectief** *biedt*

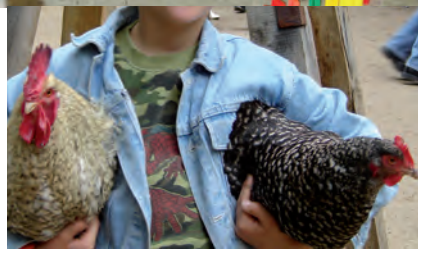

Naast de wensen en de vragen van de ouders krijgen ook de rechten van het kind of de jongere meer en meer aandacht in de hulpverlening. De maatschappelijke evolutie die een kind van 12 jaar in principe bekwaam acht om mee te oordelen, maakt dat de stem van de jongere belangrijk wordt. Hij kan ze laten horen in de jongerenraad. Rekening houden met de wensen van de jongere en inspelen op zijn leefwereld vormen een essentieel aspect van de dagelijkse begeleiding. Zo wordt voor elk kind of jongere door een zorgteam een individueel traject uitgetekend. Het zorgteam bestaat uit een opvoed(st)er - zorgbegeleider genoemd - een orthopedagoog en een maatschappelijk werker, aangevuld met andere disciplines die belangrijk zijn voor de realisatie van het individuele traject. Omdat de computer zeer prominent aanwezig is in het dagelijkse leven van de hedendaagse jeugd, besteedt het MPC Terbank er veel aandacht aan. Daarom werkt het mee aan projecten als Wai-Not en Link in de Kabel.

De doelgroep van het MPC Terbank is in de loop der jaren niet substantieel gewijzigd. Nog altijd worden kinderen en jongeren met een licht tot matig verstandelijke handicap begeleid. Vaak is er in hun gezin sprake van een problematische opvoedingssituatie omwille van de grote zorgafhankelijkheid van het kind en/of omwille van de sociale complexiteit van de gezinssituatie. Sommige kinderen ontwikkelen zich harmonieus, terwijl andere bijkomende handicaps of gedrags- en emotionele problemen hebben. De toenemende diagnostische mogelijkhe-

Vergeten **stemmen** *die* **hoor je niet**

den zorgen voor een betere onderkenning en differentiatie van die bijkomende problemen. Specifieke doelgroepen met hun eigen ondersteuningsnood worden omschreven. Een van de doelgroepen die een specifieke aanpak vraagt, zijn de kinderen en jongeren met autisme. Het MPC Terbank heeft zich sinds de jaren 1980 gespecialiseerd in de eigen begeleiding van autisme bij kinderen en jongeren met een verstandelijke handicap.

Daarnaast is er een groep kinderen en jongeren die wegens een bijkomende problematiek ernstig agressief gedrag vertonen, zowel naar de begeleiders als naar de groepsgenoten en de directe materiële omgeving. Ook zij hebben nood aan een zeer specifieke en strikte begeleiding. Die groep cliënten, de GES+ groep genoemd, is een nieuwe doelgroep in de sector en Terbank bouwt er een werking voor uit. Omdat de agressieproblematiek de draagkracht van één team overschrijdt en moeilijk hanteerbaar is in een rijhuis, zijn voor deze kinderen en jongeren de paviljoenen heringericht. Tegen 2014 wordt voor deze doelgroep een nieuwbouw van vier paviljoenen gerealiseerd.

Gezien de verscheidenheid aan onderwijsnoden bij de opgenomen kinderen en jongeren werkt het MPC Terbank samen met verschillende scholen in de regio. Sommige jongeren kunnen zich ook in het "gewone" buitengewone onderwijs niet handhaven. Voor hen doet Terbank een beroep op alternatieve schoolwerkingen, zoals time-out-projecten, het

werken op een zorgboerderij en TAnder. Daarnaast voorziet het MPC zelf in dagopvang voor die jongeren die zelfs binnen deze alternatieve schoolprojecten niet aan hun trekken komen.

Voor de directie van het MPC Terbank is samenwerking in de regio altijd een belangrijk aandachtspunt geweest. Zo is recent onder impuls van Terbank een nieuw samenwerkingsverband “tRede” opgericht. Verder wil Terbank zijn kennis en expertise delen door te participeren aan diverse (regionale) werkgroepen en aan het consulententeam. Omwille van de ernstige bijkomende gedrags- en emotionele problemen van sommige kinderen en jongeren is een nauwe samenwerking met externe experts en psychiatrische voorzieningen uitgebouwd. Ten slotte staat Terbank mee aan de wieg van verschillende initiatieven in de regio, zoals de vzw Alvinnenberg, de prenten van Beta, Begeleid Wonen Leuven, de Automatisatie Vlaamse Welzijnszorg, de Softwel vzw en de Stichting Open Therapeuticum Leuven.
(www.mpcterbank.be)

Het Buitengewoon Onderwijs Ter Bank

Het Buitengewoon Onderwijs Ter Bank is ontstaan vanuit het MPC Terbank en is als aparte vzw van start gegaan in 1973. Tijdens de voorbije jaren heeft de school een hele evolutie doorgemaakt en heeft ze zich ontpopt tot een school die steeds het kind centraal stelt en van daaruit op zoek gaat naar vernieuwing en professionaliteit die noodzakelijk zijn om kinderen/jongeren met een mentale beperking hun plaats te geven in de maatschappij. Dit resulteert in een pedagogisch project dat een houvast biedt aan iedereen die voor Ter Bank kiest. In het Buitengewoon Onderwijs Ter Bank wordt met buitengewone zorg omgegaan met de noden en ontwikkelingsvragen van elk kind, van elke jongere. Hiervoor wordt actief geluisterd naar en gecommuniceerd met het netwerk waarin de leerling zich beweegt en ontwikkelt: ouders, CLB, artsen, paramedici en hulpverleners, vroegere school, tewerkstellingsplaatsen en woonvormen na het afstuderen. Van bij de aanvang benadrukt de school het belang van de betrokkenheid van de ouders. De ouders worden niet alleen uitgenodigd op de traditionele oudercontacten en opendeurdag, ze kunnen ook aanwezig zijn op de klassenraden. Op de klassenraad bespreken de ouders samen met de leerkrachten, therapeuten en orthopedagogen in detail de vorderingen van hun kind. Ter Bank wil een lerende organisatie zijn waar medewerkers gestimuleerd worden en ruimte krijgen om innoverend te werken. Professionaliteit

en deskundigheid worden erg gewaardeerd en elke gelegenheid wordt aangegrepen om die ook ter beschikking te stellen aan derden. Als school willen we ons profileren als een actieve schakel in een continuüm van zorg en leren; Ter Bank zoekt permanent contacten met scholen, overheid en werkveld en bouwt deze uit tot structurele partnerschappen.

Buitengewoon Onderwijs Ter Bank bestaat uit een kleuter, lagere en secundaire school. De populatie groeide de voorbije jaren en momenteel zijn er ongeveer 240 leerlingen. Wij bieden onderwijs op maat aan kinderen/jongeren met een ernstige tot matige mentale beperking al dan niet in combinatie met autismespectrumstoornis of gedragsproblematiek.

Bij de start in de kleuterschool staat welbevinden op de eerste plaats. Na een aanpassingsperiode zal het accent liggen op het stimuleren van de algemene ontwikkeling van het kind. Spelenderwijs zet de kleuter stapjes vooruit op vlak van mentale ontwikkeling, taal, motoriek, zelfstandigheid en sociale ontwikkeling. Totale communicatie, waarbij zowel gesproken taal, gebaren en beeldtaal worden gehanteerd, gaat van start op kleuterniveau en wordt binnen de hele school verdergezet. In de lagere school worden de verworven vaardigheden verder uitgebreid. Afhankelijk van de mogelijkheden van de leerling krijgen ook schoolse activiteiten als lezen, rekenen en schrijven een plaats. Aangepaste methodes, waarbij rekening gehouden wordt met het ontwikkelingstempo,

worden gebruikt om het kind optimale kansen te bieden tot leren.

In de secundaire school worden vaardigheden die de leerling onder de knie kreeg verder gestimuleerd. Tevens wordt hij voorbereid op zijn leven als volwassene. Er wordt gestreefd om de jongere, naargelang zijn mogelijkheden, zo zelfstandig mogelijk te laten functioneren en dit binnen verschillende domeinen, zoals vrije tijd, woon- en werkomgeving. Bij de jongeren die voorbereid worden op een tewerkstelling in een beschermd milieu krijgt arbeidsgerichte vorming een centrale plaats.

Bijzondere aandacht gaat uit naar kinderen en jongeren met een stoornis binnen het autismespectrum. Zij hebben nood aan een aangepaste leeromgeving. Zowel op kleuter, lager en secundair niveau wordt een aangepaste klas voor deze kinderen/jongeren georganiseerd. Ook kinderen en jongeren met een ernstige mentale beperking krijgen een geëigend programma zodat hun leefwereld ook verruimd kan worden. Tevens staat de school open voor de realisatie van inclusief en geïntegreerd onderwijs. Er is een ondersteunend samenwerkingsverband met de gewone basisscholen en de secundaire scholen die een kind/jongere met een mentale beperking opvangen.

Als school voor buitengewoon onderwijs is het onze opdracht om maatschappelijke tendensen op te volgen en aan te passen aan de mogelijkheden van onze

leerlingen. Zo heeft Ter Bank een voortrekkersrol in Vlaanderen om ICT toegankelijk te maken bij kinderen/jongeren met een mentale beperking (www.wai-not.be, www.wai-not.org), het ontwikkelen van een beeldtaal (www.betavzw.be), het uittekenen van inclusieprojecten. Tevens ligt Ter Bank aan de basis van het Centrum voor Leerzorg (www.clzleuven.be) dat ondersteuning biedt aan andere scholen voor gewoon en buitengewoon onderwijs in Vlaams-Brabant. Daarnaast is onze school sterk betrokken in Europese projecten, waar de leerlingen hun bijdrage kunnen leveren over de taalgrenzen heen.

In september 2011 kreeg Ter Bank een tweede vestigingsplaats: TAnder. Deze school biedt een alternatieve onderwijsvorm (OV1, type 3) aan voor jongeren tussen 13 en 18 jaar met een lichte verstandelijk beperking en bijkomende gedrags- en/of emotionele problemen. In samenwerking met Arktos en andere onderwijs- en welzijnspartners bieden we jongeren die niet meer terecht kunnen in het reguliere onderwijssysteem, een aanbod op maat aan.

Het Buitengewoon Onderwijs Ter Bank is een open huis waar, vanuit een groot respect, gezocht wordt naar ontmoeting en samenwerking met anderen, ongeacht kleur en afkomst, binnen en buiten de landsgrenzen, met het doel te bouwen aan een sterke organisatie die een voortrekkersrol kan opnemen om de uitdagingen van morgen aan te kunnen.
(www.bo-terbank.be)

Noten

1 De Noorse arts Gerard Hansen (1841-1912) was de ontdekker van de leprabacil. Typisch voor de leprakiem is de zeer lange generatietijd en de onmogelijkheid om de kiem op een kunstmatige voedingsbodem te kweken.
2 *Lepra in de Nederlanden*, 9-14.
3 *Lepra in de Nederlanden*, 15-22.
4 Maréchal, "Steden en hun sociale zorg", 249-250; Id., "Armen- en ziekenzorg in de Zuidelijke Nederlanden", 268-269.
5 *Lepra in de Nederlanden*, 57-75.
6 Van Uytven, *Leuven. "De beste stad van Brabant",* 60-62.
7 Gegevens over de heren van Heverlee uit: de Troostembergh, *Les Sires d'Héverlé (1125-1446)*.
8 De discussies en de argumentatie rond de stichtingsdatum werden door A. Uyttebrouck gebundeld in een artikel: "La date de fondation de la léproserie de Terbanck". *Annalen van de Belgische Vereniging voor Hospitaalgeschiedenis,* IV (1966). Dit artikel bevat tevens de publicatie van de negen oudste oorkonden uit het cartularium van Terbank. Ook J. Van den Bussche heeft in zijn licentiaatsverhandeling (K.U.Leuven, 1955) over de eerste eeuwen van Terbank (De *Leprozerie Ter bank bij Leuven, 1200-1440*) ruime aandacht besteed aan de bewijsvoering rond de stichtingsdatum.
9 Tot die conclusie komt A. Uyttebrouck na een nauwkeurige analyse van de zes oudste oorkonden met betrekking tot Terbank (Uyttebrouck, "La date de fondation").
10 Uyttebrouck, "La date de fondation", 9-10.
11 Bets, "Notice sur la ladrerie", 318 e.v.
12 Van Uytven, "De Blijde Inkomst van Brabant", 26-27.
13 De laatste vermelding van een op Terbank aanwezige broeder dateert van 1321.
14 Dit aantal werd in een oorkonde bevestigd door hertog Jan IV van Brabant. In dit document verklaarde de hertog bovendien dat de zusters niet konden verplicht worden bijkomende religieuzen in het klooster toe te laten.
15 Ockeley, *De Gasthuiszusters*, I, 63-66.
16 Van Bavel, *Augustinus van Hippo*; Segers, *Zusters in het wit*, 52-53.
17 Maréchal, "Armen en ziekenzorg in de Zuidelijke Nederlanden", 279-280.
18 Van Even, *Louvain dans le passé et le présent*, 511.
19 *Lepra in de Nederlanden*, 65 e.v.
20 In het stedelijke dienstboeck, de Leuvense magistratenlijst, werd vanaf 1396 de naam van die stadsvoogden genoteerd. Van Buyten, "Terbank: 800 jaar zorg voor mensen", 51.
21 Van den Bussche, *De Leprozerie Ter bank bij Leuven*, 133-149.
22 Van Buyten, "Terbank: 800 jaar zorg voor mensen", 54.
23 Maes, "De pachthoven van het godshuis van Terbank".
24 Minnen, *Het hertogdom Aarschot onder Karel van Croÿ (1595-1612). Kadasters en gezichten*, 259-260.
25 De bewaarde registers van Terbank tonen aan dat bijvoorbeeld in Diest, op een gemiddelde bevolking van 6000 zielen, tussen 1491 en 1577 366 personen die ervan verdacht werden met lepra besmet te zijn, naar Terbank werden gestuurd. Van 222 onder hen is de diagnose bekend: 61 personen werden melaats bevonden. *Lepra in de Nederlanden*, 97-103; Uyttebrouck, "Séquestration ou retraite volontaire?".
26 *Lepra in de Nederlanden,* 34, 38; Maréchal, "Lepra-onderzoek in Vlaanderen", 40-43. Het betreffende handschrift wordt bewaard in het Algemeen Rijksarchief te Brussel (kerkelijk Archief Brabant, doc. 14578) en is uitgegeven: E. Schmitz-Cliever, "Das mittelalterliche Leprosorium Melaten bei Aachen in der Diözese Lüttich (1230-1550)". *Clio Medica*, VII (1972), 13-34.
27 De statuten van deze confrerie worden uitgebreid weergegeven in: Bets, "Notice sur la ladrerie".
28 *Lepra in de Nederlanden*, 76-77.

29 Maréchal, "Steden en hun sociale zorg", 268.
30 Van den Bussche, *De Leprozerij Ter bank bij Leuven*, 150.
31 In: Uyttebrouck, "Séquestration ou retraite volontaire", wordt het aantal melaatsen gereconstrueerd op basis van de in het Algemeen Rijksarchief te Brussel bewaarde rekeningen van de leprozerie Terbank voor de periode 1383-1571. De rekeningen vermelden immers jaarlijks het aantal leprozen dat op dat moment op Terbank verbleef.
32 *Leuven anno 1789*, 37-39, 44-45.
33 Afgedrukt in: Bets, "Notice sur la ladrerie", 68-69. Bets verwijst naar een op zijde gedrukte versie van dit gedicht (in privébezit), gedrukt bij de Leuvense drukker Corbeels en versierd met het blazoen van de familie de Locquenghien.
34 Van Even, *Louvain monumental*; Van Even, *Louvain dans le passé et le présent*, 510-511; *Leuven anno 1789*, 37-39, 44-45.
35 *Journal des Petites Affiches*, 1859.
36 Julia Van den Schrieck was afkomstig uit een vooraanstaande Leuvense burgerfamilie. Haar zuster was de echtgenote van Franz Schollaert, de latere minister van Onderwijs. Van Buyten, "Terbank: 800 jaar zorg voor mensen".
37 De architect van de kerk is tot nu toe onbekend gebleven.
38 AAM, Fonds dominicanessen, XXII, 17.
39 In het Aartsbisschoppelijk Archief te Mechelen bevindt zich een dossier waarin een uitgebreide briefwisseling over deze problemen is bewaard gebleven (AAM, Fonds dominicanessen, XXII, 17).
40 De notarisakten van de verkopen in 1859, 1869 en 1874 zijn bewaard gebleven. De overeengekomen verkoopsom met de hertog bedroeg 90.000 fr., waarvan de zusters onmiddellijk 55.000 fr. werd uitbetaald. Engelbert van Arenberg (1824-1875) trad wel vaker op als financiële beschermheer en mecenas van allerhande katholieke initiatieven. Wellicht was het zijn bedoeling door zijn tussenkomst te verhinderen dat Terbank over zou gaan in niet-katholieke handen.
41 Over de onderhandelingen tot overname en de rol die het aartsbisdom hier mogelijks in speelde, is op het aartsbisschoppelijk archief, noch in het archief van de congregatie in Brugge, materiaal bewaard gebleven. Het is ons dan ook onbekend gebleven via welke kanalen men voor de overname bij de Brugse dominicanessen is terechtgekomen. KADOC, Archief Dominicanessen Brugge, nr. 14, 152.
42 Notarisakte, opgesteld door de Leuvense notaris Roberti. De hertog verkocht het goed m.a.w. voor dezelfde prijs als waarvoor hij het had aangekocht, namelijk 90.000 fr.
43 De kloosterorde die werd gesticht door de Heilige Dominicus (1170-1221) werd in 1216 goedgekeurd door paus Honorius III. Predikheren/predikherinnen is een andere veel gebruikte benaming voor deze kloosterorde, verwijzend naar hun oorspronkelijke apostolaat.
44 Van den Wijngaert en De Pue, *Geschiedenis van de zusters dominicanessen Engelendale, Assebroek en Brugge.*
45 Over het apostolaat, het aantal religieuzen en hun levenswijze is voor de periode tot na de Tweede Wereldoorlog slechts zeer fragmentair materiaal bewaard gebleven. Het was dan ook onmogelijk een reconstructie te doen van b.v. het aantal intredes of het dagelijks leven in de priorij.
46 Utterhoeven en Morias, *Heverlee 1846-1976: evolutie in woord en beeld*.

Bibliografie

"Bets, P.V. "Notice de la Ladrerie de Terbanck, près de Louvain, la chapelle dite Lazerny à Rumpst, et la condition sociale des lépreux dans le Brabant". *Annalectes pour servir à l'histoire ecclésiatique de la Belgique*, 7 (1870), 307-328, 427-454; 8 (1871), 59-69.

Coopmans, A. "De priorij van Terbank, voormalige hoofdlazarij van Brabant". *Oost-Brabant*, 1960, 60-61.

Coopmans, A. "Uit het verleden. De priorij van Terbank, hoofdlazarij van het hertogdom Brabant". *Heverlea. Driemaandelijks Tijdschrift van de Heemkundige, Toeristische en Kulturele Kring*, 1 (1959-1960) 1, 2-10.

Coopmans, A. en Uytterhoeven, H. *Heverlee in oude prentkaarten*. 2 dln. Zaltbomel, 1974; 1982.

Beriac, F. *Histoire des lépreux au Moyen Age*. Parijs, 1988.

De Dominicanessen van Engelendale in Vlaanderen en in den Vreemde. Gent, 1924.

De Troostenbergh. *Les sires d'Heverlé (1125-1446)*. Leuven, 1910.

Engelendale: de zusters predikheeressen der congregatie van de H. Catharina van Siena. Brugge, 1928.

"Hôpitaux et bienfaisance publique dans les Anciens Pays-Bas". *Annalen van de Belgische Vereniging voor Hospitaalgeschiedenis*, 3 (1965) 1-194.

Lahaye, V. *De priorij van Terbanck*. Onuitgegeven manuscript, z.d., 61 blz. + bijlagen.

Lepra in de Nederlanden (12de-18de eeuw). Algemeen Rijksarchief. Brussel, 1989.

Maes, F. "De pachthoven van het Godshuis van Terbank". *Eigen schoon en de Brabander*. 30 (1947) 1, 18-26; 2-3, 47-56.

Maréchal, G. "Armen- en ziekenzorg in de Zuidelijke Nederlanden" in: *Nieuwe Algemene Geschiedenis der Nederlanden.* II. Haarlem, 1980, 268-280.

Maréchal, G. "Lepra-onderzoek in Vlaanderen XIV - XVIde eeuw. *Annalen van de Belgische Vereniging voor Hospitaalgeschiedenis*, 14 (1976), 27-65.

Maréchal, G. "Steden en hun sociale zorg" in: M. van Rooijen. *Steden en hun verleden. De ontwikkeling van de stedelijke samenleving in de Nederlanden tot de negentiende eeuw.* Utrecht-'s Gravenhage, 1988, 249-271.

Minnen, B. *Het hertogdom Aarschot onder Karel van Croij (1595-1612). Kadasters en gezichten.* Albums de Croij. Brussel, 1993.

Nicodème, M. "Les sceaux de la léprozerie de ter Banck-lez-Louvain". *Revue belge de numismatique*, 1925, LXXVII, 223-228.

Ockeley, J. *De Gasthuiszusters en hun ziekenzorg in het aartsbisdom Mechelen in de 17de en de 18de eeuw.* 2 dln. Brussel, 1992.

O'Driscoll, M. *Catharina van Siena*. Straatsburg, 1995.

Raymonde, zr. "De Priorij van Terbank doorheen de Tijden". *Kloosterkronieken: Dominikanessen*. 1969, 34-38, 97-102.

Segers, Y. *Zusters in het wit. De gasthuiszusters augustinessen van Boom, 1846-1996*. Boom-Leuven, 1996.

Suenens, K. "Apostolische actie en spirituele passie. Negentiende-eeuwe vrouwelijke congregatiestichteressen en hun zoektocht naar een spirituele identiteit". *Trajecta*, 18 (2009), 243-262.

Uyttebrouck, A. "La date de fondation de la léproserie de Terbanck". *Annalen van de Belgische Vereniging voor Hospitaalgeschiedenis*, 4 (1966), 3-30.

Uyttebrouck, A. "Séquestration ou retraîte volontaire" in *Mélanges offerts à G. Jacquemijns*. Brussel, 1968, 615-632.

Uyttebrouck, A. *Inventaire des archives de la léproserie de Terbank*. Algemeen Rijksarchief. Inventaire analytique des archives ecclésiastiques du Brabant. Brussel, 1963.

Uytterhoeven, R. en Morias, C. *Heverlee 1846-1976: evolutie in woord en beeld*. Leuven, 1996.

Van Bavel, T.J. *Augustinus van Hippo. Regel voor de Gemeenschap*. Averbode, 1991.

Van Buyten, L. "Terbank: 800 jaar zorg voor mensen". *Museumstrip. Driemaandelijks tijdschrift van de vzw vrienden museum Leuven*, 23 (1996) 4, 50-56.

Van Buyten, L. *Leuven anno 1789*. Leuven, 1989.

Vanden Bussche, J. *De Leprozerie Ter bank bij Leuven. Haar Stichting en Organisatie (ca. 1200-1443)*. Lic. verh. Leuven, 1955.

Van den Wijngaert, G. en De Pue, J.P. *Geschiedenis van de zusters dominicanessen Engelendale, Assebroek en Brugge*. Brugge, 1984.

Van Even, E. *Louvain dans le passé et dans le présent*. Leuven, 1895.

Van Even, E. *Louvain monumental ou description historique et artistique de tous les édifices civils et religieux de la dite ville*. Leuven, 1860.

Van Uytven, R. "De Blijde Inkomst van Brabant". *Heverlee*, 5 (1969) 1, 23-30.

Van Uytven, R. *Leuven: de beste stad van Brabant*. I. *De geschiedenis van het stadsgewest Leuven tot omstreeks 1600*. Arca Lovaniensis 7. Leuven, 1980.

Viaene, A. *Leprozen en leprozerijen in het oude graafschap Vlaanderen. Algemene inleiding, bibliografisch overzicht*. Brugge, 1962. Eerder verschenen in: *Collationes Brugenses et Gandavenses*, 7 (1961) en 8 (1962).

Colofon

Redactie
Lieve Dhaene
Nelly Cox (Terbank)
Gerrit Vignero (Terbank)

Illustraties
Cover: © Ludwig Raeymaekers
P. 2: © Sylvia Faes
Alle illustraties zijn afkomstig van MPC Terbank en School Ter Bank tenzij anders vermeld.

Lay-out
Alexis Vermeylen (KADOC-KU Leuven)

Technische eindredactie
Lieve Claes (KADOC-KU Leuven)

Coördinatie
Walter Limme (Terbank)
Luc Vints (KADOC-KU Leuven)